

Popély Árpád – Simon Attila – Szarka László
Felvidéki vagyok, vagy szlovákiai?

Popély Árpád – Simon Attila – Szarka László
Felvidéki vagyok, vagy szlovákiai?

Támogató: Bethlen Gábor Alap

Popély Árpád – Simon Attila – Szarka László

Felvidéki vagyok, vagy szlovákiai?

Kiadja:

Fiatalok a Jövőért Polgári Társulás – Občianské združenie
Mládež pre budúcnosť

Felelős szerkesztő:

Neszméri Tünde

Grafikai munkák:

Rózsár Vince - ROVIN

Támogatók:

Bethlen Gábor Alap

Fönix Polgári Társulás

Szabad Újság, felvidéki hetilap

Tartalom

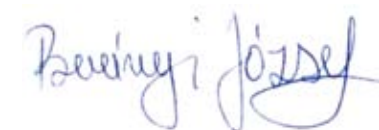
Előszó	7
Felvidéki vagyok vagy szlovákiai?	8
A magyar honfoglalók és a szláv lakosság	10
A nyitrai részfejedelemség (dukátus) és a morva-szlovák folytonosság	12
Csupán magyar nemzeti küzdelem volt-e a Rákóczi-szabadságharc?	14
Patriotizmus és lojalitás a soknyelvű Magyar Királyságban	16
A reformkori nyelvharcoktól a magyar nemzetállam programjáig	18
Magyarosodás és magyarosítás	20
A trianoni határok nagyhatalmi kijelölése	22
A Masaryki demokrácia, avagy az emberarcú nacionalizmus	24
Sortüzek és áldozataik	26
Dél-Szlovákia elmagyarosodásának mítosza	28
Az első bécsi döntés megítélése	30
A szlovák lakosság üldözése és elűldözése az első bécsi döntést követően	32
A kollektív bűnösség fonák vádja	34
Háborús bűnös vagy hős? Esterházy János megítélése	36
Lakosságcsere, nem azonos feltételek mellett	38
Reszlovakizálás vagy elszlovákosítás?	40
A kommunista párt és a magyar lakosság egyenjogúsításának kérdése	42
Az emberarcú szocializmus két arca	44
A beneši dekrétumok továbbélésének a kérdése	46
Utószó	48

Előszó

Ennek a kiadványnak az ötlete egy lakossági fórumról való hazatérésem során született. Kassáról indultam nyugat felé, amikor mellém szegődött egy nyitrai diáklány. A kilométereket szelve sokat beszélgettünk. Például arról, hogy Szlovákiában az utóbbi időben elharapódzott a magyarok iránti gúnyolódás, sőt gyalázkodás. Ez alól nem kivétel az egyetemi élet sem. A fiatalok összejövetelein sokszor szóba kerül a vitás történelem: a magyarok eredete, a honfoglalás, a magyarok múltja és jelene. Heves indulatokkal töltve, előítéletektől elvakítva sokan szólnak hozzá a témához. De megfontolt és kellő ismeretekkel megalapozott véleménynyilvánításra már kevesebben képesek. Ezt a gondolatot sugallta útitársam, s ebből született az ötlet: egy olyan hiánypótló kiadvány megszerkesztése, amely történelmünk jelentős fordulópontjait taglalja, párhuzamot von a magyar és a szlovák múlt történései között, s olyan tudásanyagot látja el az olvasót, amelyre vitákat alapozhat, amely érvekkel, indokokkal és bizonyítékokkal látja őt el.

Természetesen, nemcsak a fiatalok számára hasznos ez a kis könyv, hanem mindazok számára, akik alkalmasint szívesen hozzászólnának a vitás kérdésekhez, ám nem biztosak ismereteik megalapozottságában. Ezt a küldetését a kiadvány úgy teljesítheti, ha végigolvassák, s merítenek belőle. Így válhat valóra a fiatal diáklány ötletes elképzelése – vitathatatlanul mindnyájunk hasznára.

A megvalósításban nagy szerepe van Neszméri Tündének, aki az ötlet hallatán tevékenyen részt vett a kiadvány kivitelezésében, ezúton is szeretném neki ezt a munkát megköszönni.

Simon Attila

Felvidéki vagyok vagy szlovákiai?

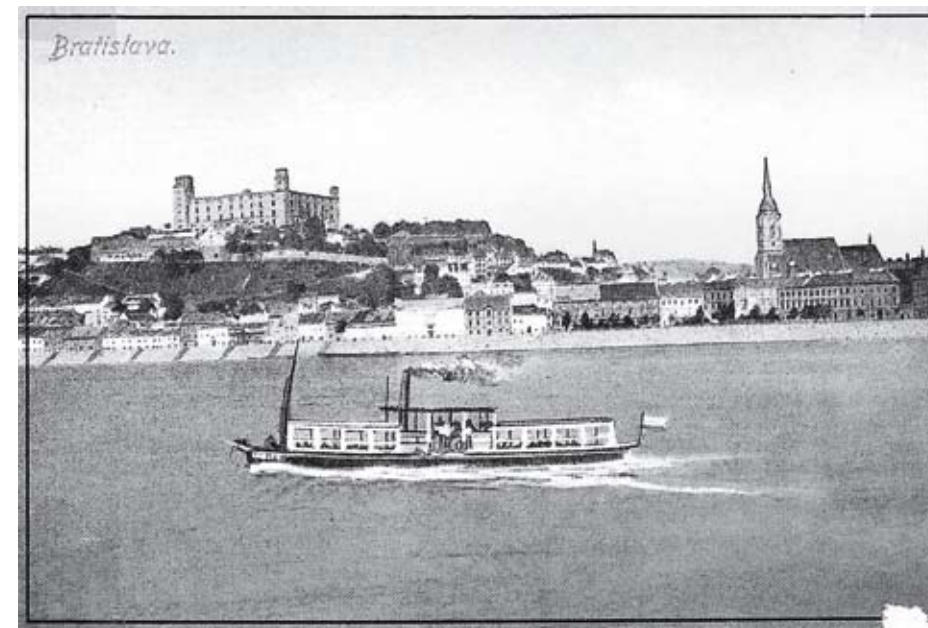
A két háború között az akkori Szlovákiában élő magyarok szlovenszkói magyarnak mondták magukat. Ma inkább szlovákiai vagy felvidéki magyarnak szoktuk magunkat nevezni, noha ez utóbbi kifejezést a szlovákok nem nagyon kedvelik, sőt mi több, ki szeretnék szorítani az itteni magyar nyelvhasználatból. Pedig nincs semmi baj ezzel a kifejezéssel, hiszen a magyar nyelv a Kárpát-medence északi részét Felvidéknek hívja, így az itt élők teljes joggal nevezik magukat felvidékieknek. Annál is inkább, mivel minden saját nyelvvel rendelkező közösség autonóm joga annak eldöntése, hogy a világ jelenségeinek megnevezésére milyen fogalmakat használ.

Persze azt sem árt tudni, hogy a Felvidék kifejezés az idők során több jelentésváltozáson ment keresztül. A 19. századik ez a kifejezés nem nagyon volt használatos. A sík jellegű Alföld ellentétpárjaként addig ugyanis inkább a Felföld kifejezést használták. Ezt szorította ki mindennapi használatból a 19. század elején a Felvidék fogalom, amely a történelmi Magyarország északi területeinek magasabb domborzati viszonyú, hegyes területeit jelentette. Így fogalomkörébe tartozott nemcsak a Tátra és a Fáttra hegyvonulata, hanem a mai Magyarország területén található Zemplén, Bükk, Mátra, Cserhát és Börzsöny térsége is. Nem tartozott viszont bele az alföldi jellegű Bodroghöz és a Csallóköz sem. A 19. század második felében a Felvidék fogalma egyre inkább etnikai jelleget kezdett kapni, s így a dualizmus korában a szlovák többségű (Trencsén, Árva, Turóc, Liptó, Zólyom, Szepes, Sáros), illetve jelentősebb szlovák lakossággal rendelkező (Pozsony, Nyitra, Hont, Bars, Nógrád, Gömör, Abaúj-Torna, Zemplén és Ung) északi megyéket értették alatta. A miniszterelnök és a kormányzat felvidéki körrendeleteinek is ez a 16 vármegye volt a címzettje. Ebben az időszakban a Felvidék kifejezés a szlovák nemzeti mozgalom által megálmodott etnikai Slovensko (Szlovákia) ellenében egy magyar dominanciájú és öntudatú régió képét vetítette előre, amely elképzelést Zólyom vármegye alispánja, Grünwald Béla fogalmazta egységes koncepcióvá A Felvidék című politikai tanulmányában.

Trianon után viszont a Felvidék kifejezés egyre inkább politikai körvonalat nyert, s a magyar köztudat a Csehszlovákiához került részeket kezdte így nevezni, függetlenül attól, hegyvidékről van-e szó, illetve hogy élnek-e ott szlovákok. Jelenleg is ebben az értelemben használatos, tehát a korábbi domborzati viszonyokkal összefüggő jelentését elveszítve a Felvidék határai már nem a síkvidék és hegyek találkozásánál, hanem az államhatárok mentén húzódnak. A politikai nyelvzetben, illetve a köznyelvben így alakult ki (államhatalmi változások eredményeként!) a felvidéki magyarság szókapcsolat, amely a Szlovákia területén élő magyarok összefoglaló nevével, lényegében a szlovákiai magyar szókapcsolattal lett azonos jelentésű. Így lettek felvidékiek a komáromiak, ipolyságiak, rimaszombatiak és királyhelmeziek is.

Újabbán ismét egyfajta jelentésváltozás figyelhető meg, hiszen egyre többen kezdik a fogalmat a szlovákiai magyar nyelvterületre vonatkoztatni, és Dél-Szlovákia szinonimájaként használni.

A Felvidék szó használatával mindazonáltal mégis óvatosan kell bánnunk, hiszen nem mindegy, hogy milyen értelemben és hol használjuk. Egy politikusnak tudnia kellene, mikor használja a Felvidék és mikor a Szlovákia kifejezést. Óvatosnak kell lenni a tudományosság képviselőinek is, hiszen – mint a fentiekből kiderült – nem mindegy, hogy melyik korszakkal kapcsolatban hogyan használjuk ezt a kifejezést. A hétköznapi életben azonban nyugodtan váltogassuk csak Felvidéket a Szlovákia kifejezéssel, hiszen ezzel is nyelvünk gazdagságát bizonyítjuk, és ezzel is jelezzük, hogy mi egyszerre vagyunk európaiak, szlovákiaiak és felvidékiek is.

Képeslap: Pozsony - Pozsony 1920-ban, képeslap-reprodukció, M. Gažu hagyatékából

Simon Attila

A magyar honfoglalók és a szláv lakosság

A 890-es évek végén a Kárpát-medencébe érkező honfoglaló törzsek jelentős számú népességet találtak itt, akik között voltak avarok, frankok és elsősorban különböző szláv népcsoportok. A honfoglalók a vérségi alapú társadalomszerkezetük és az itt talált lakosságtól eltérő életmódjuk miatt a szlávoktól elkülönülve települtek le. Ez az elkülönülés azonban az idők során fokozatosan feloldódott, a magyarok és a szlávok kapcsolatát az ellenségeskedés helyett a kölcsönös kooperáció váltotta fel. A szlovák szakirodalomban ezt a munkamegosztást nem egyszer a fejlett szláv (a szlovák, ószlovák kifejezés korabeli használatát magunk teljesen megalapozatlannak tartjuk) földműves kultúra és a fejletlen magyar nomád kultúra találkozásaként írják le, amely során a magyarok a földműves civilizáció legfőbb elemeit épp a mai szlovákok őseitől vették át. Ebben az összehasonlításban a földművelés jelenik meg pozitív értéként és a nomádizmus és pogányság pedig negatív jelenséggént. Ugyanennek a felfogásnak a megnyilvánulása az is, hogy számos szerző a magyar nyelvbe bekerült szláv eredetű jövevényszavak segítségével igyekszik bizonyítani, hogy a honfoglaló magyarok a „fejlettebb hazai lakosságtól” vették át nemcsak a földművelés, de az államszervezés számos kifejezését is.

A fenti érvrendszer azonban számos tekintetben félrevezető. Legelőször is abban, miszerint a földműves kultúrát fejlettebbnek és pozitívabbnak tartja a nomadizáló kultúráktól. Mikor ugyanis így tesz, össze nem hasonlíthatókat vet össze. A nomád kultúra nem fejlettebb vagy fejletlenebb, hanem más, mint a földművelő kultúra. Az egyiket és a másikat is lehet magas fokon művelni. A honfoglaló magyarok kétség kívül magas fokon művelték a maguk kultúráját. Gondoljunk csak a magyar tarsolylemezek kidolgozottságára, amelyek az ötvösművészet rendkívül magas fokú fejlettségét bizonyítják.

Az, hogy a szláv jövevényszavak száma magas a magyar nyelvben, és ezek közül sok utal a letelepült, földművelő kultúrára, az nyilvánvaló. Szláv eredetű kifejezés például a molnár, a kovács, a barázda és a mezsgye szavunk. De a kovácsmesterséget mégsem a szlávoktól tanultuk, hiszen akkor ki készítette volna a honfoglalás előtti fegyvereinket. A magyar törzseknek ugyanis már a honfoglalás előtt is kitűnő kovácsaik voltak, csak épp őket vasverőnek hívták. Vagyis nem a mesterséget, hanem az azt megnevező szót vettük át a szlávoktól.

A honfoglaló törzsek nem csupán lovasnomád népességtől tevődtek össze, hanem földművelőkből is, akik a földművelés tudását is magukkal hozták. Mint török-bolgár eredetű szavaink: búza, árpa, tarló, eke, gyümölcs, bika, disznó stb. szavaink eredete bizonyítja, a földművelés alapjait már a dél orosz sztyeppéken elsajátítottuk, és amikor a Kárpát-medencébe érkeztünk már ismertük és gyakoroltuk azt. A mezsgye és a

barázda szavunk szláv eredete sem azt jelenti, hogy a szlávoktól tanultuk a szántást, hiszen az ekés földművelést is Levédiából hoztuk. Azaz, ha már akkor szántottunk, barázda is keletkezett, csak azt akkor még másként neveztük meg.

Kétségtelen azonban, hogy a szláv nyelvek jelentős mértékben gazdagították a magyar szóincset. Teljesen szláv eredetű például a szénagyűjtés szóincse (pl. kasza, gereblye, széna), mivel az istállózó állattartás gyakorlatát a kárpát-medencei szlávoktól tanulták a honfoglalók. Mint ahogy a házak berendezésének szavai is jórészt szláv eredetűek, mivel az olyan bútorok, mint az asztal, a lóca vagy a polc ekkor kerültek be a magyarság kultúrájába. Szláv eredetre vezethető vissza többek között a király, a kereszt, a szent, a dajka, a medve vagy a szoknya szavunk is.

Összességében elmondható, hogy a csere a magyarok és a szlávok kultúrája között intenzív volt. Nem egymás alá és fölé rendelt, fejlettebb és fejletlenebb kultúrák közötti interakcióról volt szó, hanem egymástól különböző, egymást kiegészítő kultúrák kapcsolatáról, amelyek kölcsönösen hatottak egymásra.

Feszty Árpád: A magyarok bejövetele. Árpád fejedelem és a hét vezér.

Kiadja: Egyesült Orsz. Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Párt, Stiglitz János hagyatéka

Szarka László

A nyitrai részfejedelemség (dukátus) és a morva-szlovák folytonosság

A középkori krónika-hagyományra emlékeztető módon általában a nemzeti történetírások igyekeznek saját nemzetük és államuk történetét a legrégebbi időkre visszavezetni. A felfedhetetlen régmúltba visszavezető etnogenezis iránti olthatatlan érdeklődés mellett minden modern nemzet igyekszik saját aktuális államisága gyökereit és előzményeit is feltárni. A közép- és újkor hosszú évszázadainak monarchikus királyságaiban élő népek többsége nem rendelkezett önálló államisággal, sőt akadt olyan etnikai csoport is, amelynek semmilyen közjogi különállása sem volt. Tájainkon pl. a ruszinok, szlovének, szlovákok tartoztak ebbe a csoportba, ami természetesen nem jelenti azt, hogy ezek a népcsoportok ne tartották volna saját hazájuknak a Magyar Királyságot vagy éppen a Habsburg-monarchiát.

A szlovák történetírás kezdetéig nyúlik vissza a morva-szláv folytonosság elmélete, amely a magyar honfoglalás előtti Kárpát-medencei szláv előzményekre vezeti vissza a Magyar Királyságban évszázadok alatt kialakult szlovák népcsoport történetét. Eszerint a 7-8. századi Avar Birodalom peremén kialakult szláv fejedelemségek egyikét az a nyitrai fejedelemség alkotta, amely az avarok birodalmának 9. század eleji felbomlását követően egyesült a pannon és morva szláv fejedelemségekkel. Nyitra, a nyitrai szláv fejedelemség, amelyet egyes szlovák kutatók szerint Sclavonia néven emlegettek a 11-13. századi oklevelek, ebben a felfogásban a magyar államalapítással sem szűnt meg, csak átalakult, mégpedig a térség több korabeli királyságában is megfigyelhető dukátus (ducatus, részfejedelemség) intézményévé.

A magyar történetírás szerint azonban a nyitrai, bihari, szlavóniai részfejedelemségek intézményét aligha lehet bármilyen formában a korábbi szláv fejedelemségek folytatójaként értelmezni, hiszen a dukátusok mind eredetükben, mind funkciójukban eredendően a regnum Hungariae, azaz a Magyar Királyság intézményei voltak. A részfejedelemségek irányítását a király a trónörökös hercegre, saját fiára vagy a trón egyéb várományosára bízta. Vannak feltevések, amelyek szerint Szent István például fiát, Imre herceget a bihari dukátus vezetésével bízta meg. Egyes szlovák történészek ugyanakkor a Szlavónia (és nem Szlovákia) értelmű Sclavonia hercegeként történt említés miatt magát Szent Imrét is a szláv folytonosság bizonyítékaként kezelt nyitrai dukátushoz kötik.

A 11-12. század folyamán létezett hercegi dukátusok az ország közigazgatásának sajátos intézményét jelentették, amelyek révén az Árpád-házi hercegek lehetőséget kaptak az ország egy részének kormányzására. Az I. András király (1046–1060) által bevezetett intézménynek nem lehetett semmilyen köze sem a több mint száz évvel korábban megszűnt nyitrai fejedelemséghez. A részfejedelemség intézményét csak akkor működtették a magyar uralkodók, amennyiben a dinasztia trónöröklődési

rendje szükségessé tette valamely trónörökös herceg kinevezését a dukátusok valamelyikének élére.

A részfejedelemség intézménye egybefüggően 1064-től a 12. század elejéig működött, s ekkor számolták fel végérvényesen. Zsoldos Attila akadémikus, a kor kiváló ismerője a fentiekkel összhangban egyértelműen leszögezte: „Azt a szlovák történetírásban jelen lévő álláspontot, mely szerint a nyitrai dukátus morva gyökerekkel rendelkezett és a 10. századtól folyamatosan létezett volna, adataink nem igazolják. h

A 12-13. századi oligarchikus magánbirtokok közül Csák Máté „tartományát” (1299-1321) szokták a romantikus szlovák elképzelések még a mai szlovák államiság képzelt előzményei közt felsorolni. A III. Andrással és I. Károllyal szembeszálló Csák Máté ősi magyar családból származott ugyan, de a korabeli hatalom forrásai közt teljességgel történetetlen lenne mai értelemben vett szlovák vagy magyar nemzetiségi vonatkozásokat keresni. Ez utóbbi tekintetben a mai szlovák történetírók többsége is elhatárolódik a romantikus nacionalizmus 19-20. századi értelmezéseitől, és Csák Máté esetében egyértelművé teszik, hogy a nagyhatalmú és kiterjedt birtokokkal rendelkező trencsényi tartományúr semmiképpen sem lehetett a morva tradíciók hordozója.

Nyitra látképe, forrás: www.tankonyvtar.hu

Simon Attila

Csupán magyar nemzeti küzdelem volt-e a Rákóczi-szabadságharc?

Enyhén szólva is ellentmondásos a szlovákok II. Rákóczi Ferenc fejedelemről kialakított képe, hiszen míg a magyar köztudatba Rákóczi szabadságharcos vezérként került be, addig a szlovákok gyakran a „szlovákirtó magyar nemest” (Ján Slota szavai) látják benne. Pedig a Rákóczi szabadságharc közös történelmünk azon eseményei közé tartozik, amelyek inkább az összetartozás tudatát kellene, hogy erősítse, mint a szembenállását.

Az 1703-tól 1711-ig tartó szabadságharc olyan országos méretű küzdelem volt, amely az egész magyarországi társadalom elégedetlenségéből fakadt. Ennél fogva pedig, a kurucok közé egyforma lelkesedéssel álltak be nemesek és nemtelenek (jobbágysorok), magyarok, szlovákok, rutének, reformátusok, evangélikusok és katolikusok. Rákóczi hadserege is ezt tükrözte, hiszen bár a tisztikar nemesi származású volt, a légénység nagy része a végvárakból elbocsátott és jobbágysorba süllyedő katonákból, örökös jobbágysorokból, megélhetésüket veszített vállalkozó parasztokból állt. S persze, korántsem csak magyar anyanyelvűekből, hanem németekből, ruténekből és jelentős számban szlovákokból is. Ennek jeleként a szabadságharc és a kuruc hadsereg kiáltványait több nyelven (közte szlovákul is) bocsátották ki, és a hadseregen belüli kommunikáció is az egyes csapatrészek anyanyelvi realitásához igazodott. Vagyis a kuruc mozgalom nyugodtan nevezhető multikulturális kezdeményezésnek, amelynek alapját leginkább az képezte, hogy még a nemzeti ébredések és a nacionalizmus előtt zajlott le, amikor a nemesek még a nem etnikai értelmében felfogott Natio Hungarica tagjának tekintették magukat, az értelmiség pedig ún. hungarus tudattal rendelkezett. A szabadságharcban a nemzeti dimenzió gyakorlatilag nem játszott szerepet, hiszen a felföldi német ajkú városok is a kurucok oldalára álltak, nem pedig a labancokéra.

Egyes kutatók szerint Rákóczi hadseregében mintegy 6 ezer szlovák ajkú katona szolgált, ami a nagyjából 70 ezer fős teljes létszámot figyelembe véve, arányai-ban jóval meghaladja a szlovákság Magyarországon belüli arányszámát. Nem csoda, hogy a szlovák népköltészet jelentős számban őrzött meg kuruc ihletésű dalokat, hiszen a legtöbb kuruc nóta párhuzamosan több nyelvi változatban terjedt el a koraibeli Magyarországon.

Különösen nagy reményeket fűztek a Rákóczi-szabadságharcra a szlovák evangélikusok, akik, a bécsi rekatolizációs nyomás megszűnésében bizakodtak. A szlovák identitású Daniel Krman evangélikus püspök egyértelműen a szabadságharc támogatói közé tartozott, amiről több ekkor keletkezett írása is tanúskodik.

A Rákóczi-szabadságharc és a szlovákok viszonyának sajátos mozzanatát jelenti Juraj

Jánošík személye, aki a szlovák köztudatban olyan népi hős, aki elsősorban a magyar nemeseket fosztogatta, és ezáltal egyfajta nemzeti dimenziót is kapott személye. Jól jelzi ezt, hogy a Fico kormány hadügyminisztere posztumusz őrnagyi rangra emelte, s maga a volt kormányfő is többször hivatkozott Jánošík személyére. Ebben az az érdekes, hogy a fiatal Jánošík a Rákóczi szabadságharc elkötelezett híveként maga is a kuruc hadsereg katonája volt. Miután a trencsényi csatavesztést követően fogságba esett, kényszerítette a Habsburgok kényszersorozása a labancok közé, csak leszerelése után állt betyárnak, és jutott a rablógyilkosok szomorú sorsára.

Multikulturális jellege ellenére ma a magyarok nem kis nemzeti büszkeséggel tekintenek a Rákóczi-szabadságharcra, annak vezetőjében pedig (aki nem mellékesen jobban beszélt németül mint magyarul, s jobban fogalmazott franciául és latinul mint magyar nyelven) igazi magyar nemzeti hőst látnak. Ezzel szemben a szlovákok a legjobb esetben is ambivalensen állnak Rákóczi személyéhez. Ez azonban nem Rákóczi és a kuruc mozgalom hibája, hanem a történelem oktatásé.

Rákóczi Szabadságharc - kuruc legény, forrás: www.museum.hu

Szarka László

Patriotizmus és lojalitás a soknyelvű Magyar Királyságban

A soknemzetiségű Magyar Királyság korai fejlődésében három fontos tényező hatására kerültek egyre jobban előtérbe a nemzeti nyelvek. A nép által beszélt nyelvek – köztük a magyar és a különböző szláv nyelvváltozatok – elsőként a reformáció és az ellenreformáció 16-17. századi küzdelmében, a hitvitákban értékelték fel. A Károli-féle vizsolyi református bibliafordítás (1590), valamint a Káldy György-féle katolikus biblia (1626) teljes értékű nyelvezete már előre jelezte a latin nyelv egyeduralmának végét. Ezt követte az egyre általánosabbá váló iskolai oktatás, s vele együtt a gyorsan terjedő írni-olvasni tudás, vagyis az alfabetizáció igénye. Miközben a magas kultúra, a tudományosság nyelve még két évszázadon keresztül jórészt a latin maradt, a levelezésben, a szépirodalomban és a hétköznapi életben egyre nagyobb teret hódított a magyar és a többi magyarországi népi nyelv használata.

A Magyar Királyság középkori egysége a törökellenes felszabadító háborúk befejezésével ugyan nem állt vissza teljesen, de a különböző etnikai származású nemesi, értelmiségi csoportok számára a sok etnikumú Magyarország magától értetődően jelentette a közös hazát. Magyar, német, szláv, román, rutén, szerb, horvát származású fő- és köznemesek, városi polgárok, papok és világi értelmiségiek együtt alkották a magyar rendi nemzetet, a Natio Hungaricát, amely hungarus identitásának az alapját a rex Hungariae-hoz, vagyis a közös hazához való ragaszkodás jelentette. Bár a latinitás, a latin nyelvű kultúra hét évszázados magyarországi egyeduralma a 17-18. század folyamán fokozatosan végéhez közeledett, a Natio Hungarica közös hivatalos nyelve egészen a II. József által kiadott nyelvrendeletig, illetve az 1791-1844 között elfogadott nyelvtörvényekig a latin maradt.

Ez a patriotizmusból és az uralkodó iránti lojalitásból táplálkozó, területi és állampolgári alapozású hungarus identitás nemcsak a rendi nemzet nemesi, polgári és papi tagjait jellemezte, hanem az egyre nagyobb számú világi értelmiségi csoportokat is. Közöttük különösen nagy súllyal voltak jelen az északi megyékben szláv, német, illetve vegyes házasságokban született, több nyelvet beszélő és sok nyelven alkotó írástudók. „Vagynak ezen Magyar Tudós seregekben némelyek Erdélyi Szász és Magyarországi Tót nemzetből valók is. De azok mind olyanok, a fiktől nem lehet sajnállani a f Magyar nevezetét” – írta a 18. század közepén Bod Péter, az első magyar irodalomtörténész.

A Zólyom megyei Ocsóvában magyar anyától és szlovák evangélikus apától született Bél Mátyás (1684-1749) ennek a csoportnak egyszerre volt példaértékű képviselője és programadója. Kiterjedt tudományos munkásságáért III. Károly nemesi címmel ajándékozta meg. Halála után "magnum decus Hungariae" vagyis „Magyarország nagy ékessége” állandó jelzővel emlegették. Iskoláit Besztercbányán, Pozsony-

ban, Veszprémben, Pápán, majd Halléban végezte. A Notitia Hungariae novae címmel latinul írt és összeállított, sok kötetesre tervezett enciklopédikus ország-leírása volt a főműve. Pozsonyi evangélikus lelkészként és gimnáziumi tanárként egyforma tökéletességgel írt latin, német, cseh (szlovák) és magyar nyelven. Krman Dániellel együtt cseh nyelvre fordította a Bibliát, s ezzel az evangélikus szlovákok számára további száz évre a bibliai cseh nyelvet jelölte ki „anyanyelvként h. Tudományát Magyarország és az itt élő népek javára fordította. A haza közös múltjának kutatója, historicus patrius, igazi „hontörténész” volt. Az általa szerkesztett pozsonyi hetilap, a Nova Posoniensia (1721-1722) azonban jórészt éppen latin nyelve miatt nem tudott tömegeket vonzani. Negyven évvel később a pozsonyiak első tartós újságját már német nyelven adják ki.

Bél Mátyáson kívül a szlovák származású hungarus értelmiségiek közt a terchovai születésű Kollár Ádám Ferencet (1718-1783), Mária Terézia királyi könyvtárosát kell megemlíteni. Ő azonban Béltől eltérően már öntudatosan felső-magyarországi szláv-nak vallotta magát. A magyar jakobinus mozgalom kimagasló képességekkel rendelkező, programadó vezetője, Hajnóczy József, a maga modori evangélikus szlovák családi hátterével szintén annak a hungarus identitású értelmiségi elitnek vált tragikus sorsú képviselőjévé, amely számára a közös hazával való állampolgári és érzelmi azonosulás jelentette a legfontosabb identitásmentát.

A 20. századi kisajátító nemzeti elfogultságok megpróbálták csak magyarként, csak szlovákként vagy csak németként meghatározni a hungarus értelmiségieket, s ezzel gyakorlatilag megtagadták életművük lényegét: a soknemzetiségű regnum Hungariae népeinek hazaszeretetét, közös patriotizmusát.

Krasznahorka várja, képeslap, Karaffa Attila tulajdona

Szarka László

A reformkori nyelvharcoltól a magyar nemzetállam programjáiig

A jozefinizmus németesítő törekvéseinek ellenhatásaként a Magyar Királyság rendi országgyűlésein 1790 és 1844 között egymás után fogadták el a magyar nyelv közigazgatási, oktatási jogait rögzítő törvényeket. Ezek a központi magyarországi kormányzások – a Helytartótanács, a Magyar Kamara –, az országgyűlés, valamint a megyei és az állami közigazgatásban a magyar nyelv használatát írták elő. Mindez a bécsi udvar folyamatos németesítő tendenciáival szemben részben hatékony eszköznek bizonyult.

Ezzel párhuzamosan az ország nem magyar nemzetiségei követelték saját nemzeti nyelveik egyenjogúsítását. A magyarországi románok, horvátok, szerbek, szlovákok, rutének körében felerősödtek a nyelvújítási és nyelvszabályozási törekvések. Sorra jelentek meg a kisebbségi nemzetek nyelvi panaszait közreadó röpiratok, újságcikkek a hazai és a külföldi sajtóban.

A reformkori magyar rendi nacionalizmus képviselői közül akadtak vezető nemesi politikusok (Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos), akik a „fenyegető pánszláv és a dákoromán veszedelemmel” szemben is az ország magyar nyelvi jellegének megerősítésében látták a leghatékonyabb védelmi eszközt.

A reformkori országgyűléseken a magyar nyelvi törekvések hátterében a Batthyány Lajos és Kossuth Lajos vezette Ellenzéki Párt függetlenségi törekvései is meghúzódtak, amelyek a bécsi centralizmussal szemben a Magyar Királyság önállóságának garanciáját látták a magyar nyelvhasználatban. Kossuth tisztában volt a politikai nemzet és a nyelvi-kulturális közösségként értelmezett nemzeti társadalom közti különbségekkel. Nemzetiségpolitikai céljait azonban 1849-ig alárendelte a magyar állampolitikai törekvéseknek. Az általa szerkesztett Pesti Hírlap az állammal azonosított politikai nemzet tömör definícióját a következőképpen fogalmazta meg: „Nemzet annyi mint állam, ezt csak történelem alkothat. h

Ezt az egységes politikai nemzet kategóriájára kihelyezett nemzetiségi politikát, s annak vezető képviselőjét, Kossuthot bírálta Széchenyi István híres 1842. évi akadémiai beszédében. „Ezerszer tapasztalt és soha másképp ki nem fejtett tény, hogy hol mértéken túli erőltetés és zaklatás makacs ellenszegülést szül, ott a visszatörések elmúlhatlanul mindig bekövetkező hada közt annyira felhevül, s oly vak s makacs szenvedélyességre fajul a nagy közönség, hogy vagy mindent magával sodor, vagy, ha legyőzetik, újra halálos mozdulatlanságra ridegül a haza.”

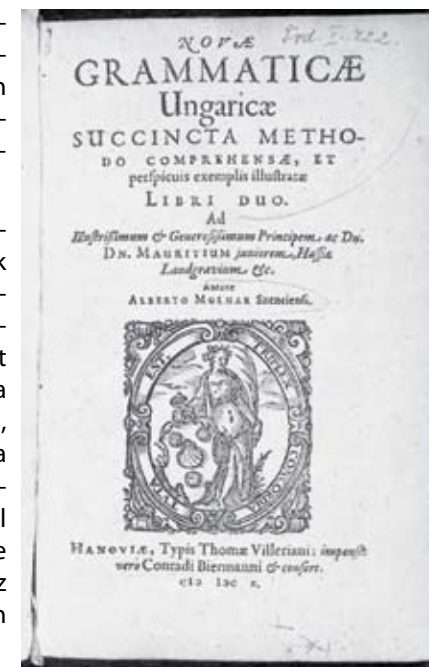
Széchenyi a magyarságra nézve veszélyesnek tartotta Kossuth politikai és nyelvi radikalizmusát. Hangsúlyozta, hogy törvényekkel, politikai szabályozással nem lehetett az ország lakosságának nagyobbik hányadát kitevő nem magyar nemzetiségi

közösségeket elmagyarosítani. A nyelvtörvények viszont heves vitákat és tiltakozásokat váltottak ki soraikban. Ezek a kezdetben irodalmi, nyelvi viták egyre inkább a politikai ellenállás és szervezkedés irányába mutatottak.

A reformkori magyar politikai elit csak a szabadságharc horvát, román, szerb és szlovák katonai felkeléseinek, testvérháborúinak hatására ismerte fel a nemzetiségi kérdés tényleges súlyát. Kossuth Lajos kormányzóként az országgyűlés debreceni időszakában a román-magyar megbékélési egyezményrel, Szemere Bertalan miniszterelnök pedig a szegedi országgyűlés nemzetiségi határozatának megalkotásával és elfogadtatásával jelezte, hogy a magyar forradalom vezetése képes volt megtenni ezt a szükségletekhez képest megkésett, történetileg azonban nagy jelentőségű politikai önkorrekción.

A szlovák mozgalom az 1848. május 10-i liptószentmiklósi nemzeti követelések nyomán támadt kiélezett konfliktushelyzetben nem tudott, nem akart magyar kormányzati kapcsolatokat kiépíteni. Jelasich-csal szövetkezve a szlovák nemzeti mozgalom vezérkara belesodródott a magyar kormány, illetve a magyar forradalom és szabadságharc ellen a bécsi udvar által indított katonai akcióba.

A reformkori és a forradalmi Magyarországon a magyar nyelv pozícióinak megerősítésével az országgyűlés a magyar állam Béctől való függetlenségét kívánta biztosítani, nem pedig a nemzetiségek magyarosítását. Ilyen értelemben az 1848-49. évi nemzetiségi konfliktusok csak közvetve függtek össze a reformkori nyelvharcolokkal. Ezek mögött sokkal inkább a román, horvát, szerb, szlovák nemzetépítő nacionalizmusok magyarellenes szövetségkeresése, az Uniót elutasító román magatartás, illetve a horvát, szerb, szlovák autonómia-törekvések, a bécsi udvar magyarellenes törekvései húzódtak meg.

Szenci Molnár Albert nyelvтана, forrás: Magyar Kódex, Kossuth Kiadó Budapest 2001

Szarka László

Magyarosodás és magyarosítás

Az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezést követő félévszázad újkori történelmünk legsikeresebb korszakai közé tartozik. Az ország a Lajtán túli osztrák területekkel pénz-, adó- és vámuniót alkotva dinamikus fejlődésnek indult. A magyar malom-, dohány- és szeszipar rövid ideig világ elsőségre tett szert. Ez alatt a félévszázad alatt épült ki az a vasúti hálózat, amely napjainkig az egész Kárpát-medence vasúti közlekedésének az alapját jelenti. Ekkor vált fontos regionális központtá és modern világvárossá Budapest. A gazdasági fejlődés mellett az oktatás és művelődés intézményei is megújultak. Ekkor alakult ki a korszerű magyarországi népoktatásügy, a modern tömegsajtó országos hálózata.

Eközben az ország népessége 15 millióról 21 millióra nőtt, és hosszú évszázadok után a Horvátország nélküli országterületen ismét abszolút többségi pozícióba (54,5%) jutott a magyarság, amely folyamatban jelentős szerepe van a magyarok számát növelő mintegy kétmillióra becsülhető asszimilációs többletnek.

Az, hogy a kiegyezés korában mintegy két millió állampolgár váltott nemzetiséget s vált magyarrá több, egymással összefüggő okra vezethető vissza. Ezek között kiemelkedő jelentősége van azoknak a gazdasági, társadalmi változásoknak, amelyek a Magyar Királyság nemzetiségi peremvidékein is éreztették hatásukat. Az iparosodás a központi iparterületek és Budapest mellett a felvidéki (Vág- és Garam-völgyi, pozsonyi, kassai, dél-szepességi, gömöri) térségekben is éreztette hatását. A mezőgazdaságra kevésbé alkalmas hegyvidéki, szlovák többségű megyékben a népesség egyre nagyobb részének szülőföldjén kívül kellett megélhetést keresnie. Az asszimilációnak pedig elsősorban az ipari és regionális központokként funkcionáló városok váltak a színtereivé, miközben a vidék etnikai összetétele alig változott.

Az 1870-es évektől kezdődően fokozatosan felerősödött és a 19-20. század fordulóján tömegessé vált a tengerentúli, főként az Egyesült Államokba és Kanadába irányuló kivándorlás. Ennek keretei közt hozzávetőleg 400 ezer szlovák és 250 ezer rutén munkás hagyta el tartósan, illetve véglegesen az óhazát. Mindeközben a belső migrációs folyamatok is új lendületet kaptak. Szlovák munkások tízezrei budapesti építkezéseken és gyárüzemekben, a tatabányai, salgótarjáni bányákban, Miskolcon és környékén találtak ipari munkaalkalmat, amely közegekben gyorsan az asszimiláció – korántsem egyirányú – útjára léptek.

A dualizmus évtizedei alatt elmagyarosodott mintegy 300-350 ezer szlovák nagyobbik része a hagyományos alföldi (Nyíregyháza után Békéscsaba és Szarvas ekkor váltak magyar többségű városokká) és Pest környéki szlovák településeken, illetve a fővárosban és a regionális ipari központokban élt. A belső migráció és az urbanizáció

révén helyet és társadalmi pozíciót váltó szlovákok számára a nyelváltás az új polgárosodott életformák elfogadásának velejárója volt. Kassa, Nyitra például ennek a többrétegű modernizációs folyamatnak köszönhetően lett a 19. század végére ismét magyar többségű. A dualizmus kori magyarországi szlovákság tömeges magyarosodásának fő okát a modernizációs folyamatoknak ebben az erőteljes asszimilációs mellékhatásában jelölhetjük meg.

Ugyanakkor nem kétséges, hogy a dualizmus kori magyar kormányzati politika az 1868. évi XLIV. számú nemzetiségi törvény szűkítő és korlátozó értelmezésével, a közigazgatás, az állami fenntartású oktatásügy, az egyesületi élet és számos más területen megnyilvánuló magyarosító gyakorlatával szintén igen nagy mértékben hozzájárult az asszimilációs folyamatok felgyorsulásához. A Matica slovenská és a három szlovák gimnázium bezárása (1875), a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület sok esetben szerencsétlen és agresszív magyarosító fellépése azonban inkább ellenállást váltott ki a szlovákok körében, semmint a magyarosodás mintáinak elfogadását. Az állami óvodai és népiskolai intézményhálózatnak a magyarosítás szolgálatába való állítása jórészt szintén elutasításba ütközött.

A katolikus és evangélikus egyházak, illetve a szlovák többségű községek által fenntartott közel másfélezer szlovák tannyelvű iskolából 1913-ra mindössze háromszáz-háromszázötven maradt. Ez önmagában jól jelzi a korabeli magyar nemzetiségi politika magyarosító irányultságát. Ugyanakkor a magyarosító iskolapolitika hatása csak közvetve, elsősorban a szlovák származású értelmiség és közalkalmazotti réteg fokozatos identitásváltásában éreztette hatását. Ezzel szemben a felvidéki megyékbe költözött magyar hivatalnokok hatása, gyári munkások, vasutasok, a zsidóság tömeges elmagyarosodása az amerikai szlovák kivándorlási veszteségek mellett valóban jelentős nemzeti-változásokat indított el.

A kiegyezés korának asszimilációs folyamataiban a döntő tényező az ország modernizációja volt, amely a tömeges vándormozgalmaknak, társadalmi mobilitásnak köszönhetően a magyar nyelv elsajátítását, a magyarsággal való azonosulást a zsidóság, a szlovákság és a németiség soraiban sok százezer család számára tette követendő mintává. A türelmetlen magyarosító politika ezeket a tendenciákat próbálta felgyorsítani, de minden erőszakos lépés akkor is jórészt ellenkező hatást váltott ki, és hozzájárult a nemzetiségi mozgalmak társadalmi bázisának kiszélesítéséhez.

Az 1867-es kiegyezés után I. Ferenc József 1868-ban szentesítette a honvédségről szóló törvénycikket.

Forrás: www.nemfelejtjuk.blog.hu

Szarka László

A trianoni határok nagyhatalmi kijelölése

A Kárpát-medence etnikai térszerkezete a történelem folyamán sokszor és sokat változott. A Mohács előtti korban a magyarság kétharmados többséget alkotott. A török hódoltság másfél évszázada, majd az udvari, földesúri újratelepítések következtében az ország etnikai szerkezete mozaik jellegűvé vált. Erdély északi, déli részein, a Bánságban és Bácskában, Tolna, Baranya és Pest megyében létrejöttek azok a soknemzetiségű térségek, ahol nem ritkán három-négy népcsoport – magyarok, románok, németek, szerbek, szlovákok – éltek együtt közel egyforma arányban.

A modern polgári nemzeti társadalmak kialakulásához vezető nacionalizmusok évszázadában, különösen a 19. század második felében egymást érték az olyan próbálkozások, amelyek a Magyar Királyság honos nemzetiségeit nemzeti autonómiák létrehozásával térben is el kívánták választani egymástól. Az 1849. évi „szlovák nagyhercegség g, illetve az 1861. évi „felső-magyarországi szláv kerület g (Slovenské okolie) területe – amelyek csupán az elképzelések szintjén maradtak – például a szlovák többségű megyékre, illetve nyelvhatár által metszett „vegyes megyék” szlovák többségű részeire terjedtek ki. Szlovákia államjogi különállása 1914-ben előbb az amerikai Szlovák Liga autonómia programjában, majd az első világháborús csehszlovák politikai emigráció államalapítási terveiben jelent meg ismételt. Masarykék 1916 nyaráig a korabeli magyar-szlovák nyelvhatárokkal megegyező déli határvonalal jelölték a „cseh-szlovák g állam délkeleti kiterjedését. Azt követően a csehszlovák ambíciók már kiterjedtek a Duna és Ipoly folyókkal határolt, döntően magyar többségű területekre. Beleértve Pozsonyt, Komáromot, mint dunai kikötőt, s az egész Csallóköz, valamint Bars, továbbá Hont, Nógrád, Gömör, Abaúj, Zemplén, Ung, Bereg nyelvhatár alatti magyar járásait is.

Ezek az elképzelések 1918-ban kiegészültek a nyugat-magyarországi csehszlovák-jugoszláv korridor, illetve a pozsonyi, majd 1919-ben a győri, komáromi, párkányi, szentendrei hídfők kialakításának stratégiaileg motivált terveivel. Az 1919 tavaszán a Mátra és a Bükk déli vonalára helyezett úgynevezett „második demarkációs vonal” elképzelése további 300-400 ezres magyar népességet csatolt volna a csehszlovák állam területéhez.

Az 1918-1919 folyamán a budapesti kormányok a kezdetben sikeres Vág-völgyi magyar katonai akciók és a Tanácsköztársaság által indított északi hadjárat kivételével a nagyhatalmak nyomásának engedve nem tudtak érdemi katonai ellenállást kifejteni az olasz, majd francia tábornokok által vezetett csehszlovák hadsereg területfoglaló hadjárataival szemben.

A végső politikai határkijelölés munkáját a békekonferencia csehszlovák bizott-

sága, illetve a csallóközi, Ipoly-menti és sátoraljaújhelyi vitás kérdések elintézésére kiküldött területi albizottság már 1919 februárjában és márciusában elvégezte. Nicolson brit delegátus naplójában a vitáról a következőket rögzítette: „Március 2.: Pozsonnyal kezdjük és egyetértésre jutunk. Azután a Csallóközre térünk. A franciák a cseheknek, az amerikaiak a magyaroknak akarják adni. Én attól teszem függővé az álláspontomat, hogy Német- Magyarországot [a későbbi Burgenlandot] megkapja-e Ausztria.” Nicolson március 7-én a következőket jegyezte fel naplójában: „fáj a szívem, hogy olyan igényt kell támogatnom, amivel nem értek egyet. Aggódok a cseh állam jövő politikai arculata miatt, ha szilárdan ellenséges beállítottságú választópolgárokat kell megemészteniük...”

Ennek a határmegállapító munkának eredményét a békekonferencia Legfelső Tanácsa májusban jóváhagyta. Az 1920. június 4-i trianoni békeszerződésben rögzített határvonallal majdnem mindenben azonos határvonalat 1919 júniusában az úgynevezett Clemenceau-jegyzékben tudatták a Magyar Tanácsköztársaság kormányával, jelezve, hogy a magyar Vörös Hadsereget meddig kell visszavonnia.

A párizsi békekonferencia bizottsága előtt Beneš külügyminiszter jórészt hamis érvekkel igazolta a Csallóközzel, Komárommal és az Ipoly-mentével kapcsolatos csehszlovák igényeket. A csehszlovák követelések etnikai érveit a bizottság amerikai, olasz és brit tagjai is bíralták. A Csallóköz Csehszlovákiához csatolását sokáig csak a franciák támogatták, és a többiek csak hosszas egyeztetések után adták be derekukat. A követelések túlzó jellegét maga Masaryk köztársasági elnök is elismerte és belátta, amikor a békekonferencia által Budapestre küldött Smuts tábornok Prágában megbeszélést folytatott vele, s hajlandónak mutatkozott a csallóközi igény feladására.

A párizsi békekonferencián a győztes nagyhatalmak a trianoni csehszlovák-magyar államhatár kialakításában a stratégiai, gazdasági érvelésre épülő csehszlovák folyam- és vasúti határok elképzelését hagyták jóvá. Mégpedig bizonyíthatóan azért, mert csehszlovák szövetségesük érdekeit minden tekintetben fontosabbnak tartották, mint a vitatott területek nemzetiségi jellegének figyelembe vételét.

Stiglitz János emlékkönyvéből

Simon Attila

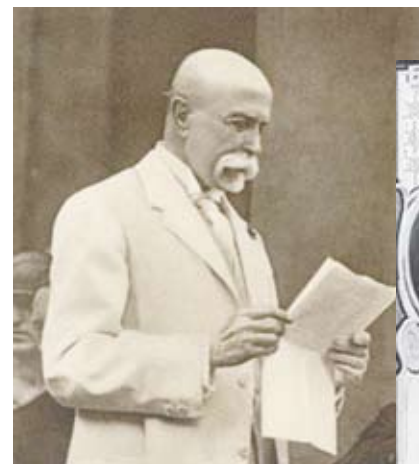
A Masaryki demokrácia, avagy az emberarcú nacionalizmus

A masaryki Csehszlovákia demokráciája a cseh-szlovák történelmi múlt olyan mítosza, amely az európai köztudatban is meggyökeresedett. S mint minden mítosz, ez is valós alapokkal rendelkezik, hiszen az első Csehszlovák Köztársaság (1918–1938), amelyet T. G. Masaryk alapított, és amelynek 1935-ig volt a köztársasági elnöke, tényleg a közép-európai térség legdemokratikusabb állama volt. Összehasonlíthatatlanul demokratikusabb, mint például a szomszédos Magyarország (amely élén akkoriban Horthy Miklós kormányzó állt), vagy a szomszédos Lengyelország (amelynek politikáját Pilsudsky marsall határozta meg), nem beszélve a balkáni államokról, vagy a mediterránium nyílt diktatúráiról. Mitől volt demokratikusabb? Például attól, hogy Magyarországgal szemben általános és titkos választójog volt, sőt mi több az állampolgároknak kötelező volt részt venniük a választásokon. A demokratikus alkotmány etnikai vagy vallási hovatartozásra való tekintet nélkül minden állampolgár számára biztosította a törvény előtti egyenlőséget, s az alapvető szabadságjogokat. Szabadon lehetett politikai pártokat létrehozni, s azok minden komolyabb megkötések nélkül működhetek stb. Összességében a masaryki Csehszlovákia egy liberális elvekre épülő demokratikus jogállam volt, amely a köztársaság magyar nemzetiségű polgárainak is demokratikus jogi környezetet biztosított.

A teljes masaryki demokrácia azonban mégis mítosz, hiszen minden felsorolt pozitívuma ellenére a korabeli Csehszlovákia a gyakorlatban mégsem azonosan viszonyult különböző nemzetiségű polgáraihoz, s a németeket vagy magyarokat számos szempontból hátrányosan különböztette meg. Bár az alkotmány egyes paragrafusai nem tartalmaztak etnikai megkülönböztetést, az alaptörvény preambuluma alapvetően mégis a csehszlovák nemzet kivételezett szerepét rögzítette, s a prágai politika végig nemzetállamot akart építeni ebből a soknemzetiségű államból (a lakosság 1/3-a nemzeti kisebbségekhez tartozott, miközben a kétharmadnyi „cseh-szlovák” nemzet is fiktív nemzet volt, hiszen valójában két nemzet, a csehek és szlovákok alkották). Az igazi gond abban volt, hogy a meglehetősen különböző és valójában össze nem tartozó részekből álló Csehszlovákia szétesésétől való félelem miatt a csehszlovák politika rendkívül idegesen reagált a nemzeti kisebbségek identitásának minden megnyilvánulására. Vagyis, ami szabad volt a cseheknek és szlovákoknak, az a magyarok esetében büntetendő volt. Szabad, sőt kötelező volt például ünnepelni a Csehszlovák Köztársaság megalakulását és Masaryk születésnapját, de büntetendő volt elénekelni a magyar himnuszt, viselni a magyar nemzeti színeket, és megünnepelni március 15-ét, vagy Szent István napját. Arra, aki magyar kulturális eseményeket látogatott, vagy magyar iskolába adta gyermekét, állambiztonsági szempontból eleve megbízhatatlanként tekintettek, s ezért az állami hivatalok vagy állami vállalatok nem alkalmazták őket. Így a nagy állami vállalatok (vasút, posta) alkalmazottai

között is jelentősen alulreprezentált volt a magyarság. A magyarokat hátrányosan különböztették meg a földreform során, így hiába Dél-Szlovákiában volt a legtöbb felosztott nagybirtok, ezekből elsősorban nem a helyiek részesültek, hanem az ide költöztetett morva és szlovák telepesek.

Az ilyen megkülönböztetések okozták azt, hogy bár a szlovákiai magyarok általános, egyéni jogai ugyanolyanok voltak, mint a többségi nemzethez tartozóké, a nemzetiségük miatt mégis számos hátrányt szenvedtek el. Márpedig az olyan államot, amely nem egyforma feltételeket biztosít minden polgárának, nem lehet teljes mértékben demokratikusnak nevezni. Vagyis a masaryki Csehszlovákia számos demokratikus elemmel rendelkezett, és demokratikusabb is volt, mint a környező államok, de a nemzeti kisebbségekkel szembeni gyakorlata miatt ez a demokrácia számos tekintetben csorbát szenvedett.

Tomáš Garrigue Masaryk - forrás: szm.hng.sk

Plakát ke vniku ČSR, forrás: UA.)

Simon Attila

Sortüzek és áldozataik

Ha az egymás mellett élő népek közös múltját vizsgáljuk, nem egy esetben (pl. a szerb-horvát, török-görög, német-francia viszonyban) áldozatok százai és ezrei jelzik a két nép ellenséges múltját. Ezzel szemben a nagyjából egy évezredes magyar-szlovák szomszédság viszonylag kevés áldozattal járt, s közös múltunkat egyáltalán nem szegélyezik olyan tömegsírok, amelyek a másik fél erőszakos fellépésének lennének a következményei. Az évszázadok során a magyarok és szlovákok nem egymás ellenében, hanem egymás oldalán áldozták fel életüket, hiszen 1918-ig egy közös állam polgáraitként egymás mellett harcoltak: legyen az a Rákóczi-szabadságharc, az 1848/49-es forradalom vagy az első világháború.

Ennek ellenére a szlovák sajtóban, és sajnos a tankönyvekben is, nem egyszer találhatók utalások „az ezeréves elnyomás” szlovák áldozataira, ami annál is félrevezetőbb mert maga az ezeréves elnyomás is hamis mítosz, áldozatok pedig – kis számban – mindkét oldalon voltak. Igaz a magyar áldozatokról hallgatnak a szlovák könyvek.

A Csernovái sortűz (1907, 15 áldozat) és a nagysurányi eset (1938, 1 áldozat) jól fel dolgozott és mindenki által ismert történet. Olyan tragédiák, amelyek során az államhatalom (amely az adott két esetben Budapestet jelentette) semmivel nem menthető módon, brutális eszközökkel támadt rá saját állampolgáira (akik az adott esetekben szlovákok voltak). A csernovái vérfürdő a hatékony propagandának köszönhetően egész Európa figyelmét felhívta a magyarországi nemzetiségi kérdés megoldatlanságára, ám Csernován a csendőrök (akik maguk is szlovák nemzetiségűek voltak) nem azért lőttek, mert a szlovákokra kellett löni, hanem azért, mert a hatalommal szembe fordulókat kellett megrendszabályozni. A dualizmus kori Magyarországon hasonló sortüzek több településén is voltak, s ezek áldozatai között voltak szlovákok, szerbek, voltak románok és nagy számban voltak magyarok is. Igaz, a konfliktus kirobbanása mögött kétségkívül ott húzódott az etnikai motívum. A nagysurányi sortűz esetében viszont már sokkal nyilvánvalóbb az etnikai ellentét, hiszen az ottani demonstrálók szlovákként álltak szembe a magyar csendőrökkel. Ezért is válhatott az ott halálos sérülést szenvedett Mária Kokošková a korabeli magyar nemzetiségi politika elvakultságának szimbólumává.

Azok a sortüzek viszont, amelyek áldozatai szlovákiai magyarok voltak, sokkal kevésbé ismertek. Mint például az ún. pozsonyi sortűz, amelynek áldozatai azon a békés demonstráción vettek részt, amelyet Pozsony város munkástanácsa 1919. február 12-én a városba frissen bevonult csehszlovák kormányzat intézkedései ellen szervezett. S bár a demonstrációnak elsősorban gazdasági és szociális célkitűzései voltak, mivel résztvevői nagy többségében magyarok és németek voltak (másként nem is lehetett, hiszen akkor még e két nemzet adta Pozsony lakosságának döntő többségét) a kive-

zényelt csehszlovák legionáriusok a tömegbe lőttek. A sortűznek 7 halálos áldozata és 23 sebesültje volt. Alig egy hónappal később, március 16-án a Fő utcai honvédszobor barbár ledöntése ellen tiltakozó kassai magyarok közé lőtt bele egy csehszlovák őrszázad, és sebesített meg halálosan két személyt. Az 1919-es sortüzeknek azonban ezzel még nem volt végük, hiszen március 23-án, amikor Zselíz lakosainak egy csoportja a Magyar Tanácsköztársaság melletti szimpátiatüntetést tartott, a katonák indokolatlan sortüzet nyitottak rájuk, amelynek öt halálos áldozata volt.

1931 májusában, a gazdasági válság tetőpontján, a Galánta melletti Nemeskosúton kerültek egymással szembe az állampolgárok és a hatalom. A kivonult csendőrök az engedély nélkül tüntető kommunisták közé lőttek, amelynek következtében 3 magyar tüntető az életét veszítette. Hasonló sortüzek azonban ebben az időszakban Csehszlovákia más régióiban is voltak. Így bár a kosúti áldozatok magyarok voltak, ebben az esetben nem etnikai konfliktusról volt szó.

Az 1938-as évnek nemcsak Nagysurányban voltak áldozatai, hanem Dél-Szlovákia magyarok által lakott településein is. Mint például a Rimaszombat melletti Osgyánban, ahol miután november 2-án este a rádióban bementék, hogy a bécsi döntés értelmében Rimaszombat és Osgyán is Magyarországhoz kerül, a helyiek az utcára kivonulva ünnepelni kezdték a döntést. Ekkor érte őket a csehszlovák katonai járőr sortüze, amely egy ember életét oltotta ki. Néhány nappal később, november 5-én Hontfüzesgyarmaton történt máig feltáratlan incidens. A kivonulóban lévő csehszlovák csapatok katonái ugyanis a helyi szőlőhegyen három személyt agyonlőttek.

A fenti tragédiák nem két nép gyűlölködésének, hanem sokkal inkább az aktuális hatalom önkontrollja hiányának voltak a következményei. Az áldozatokért, és azok elhallgatásáért sohasem a másik nemzet a felelős, hanem mindig konkrét személyek.

A csernovái tragédia, forrás: www.cernova.sk

Simon Attila

Dél-Szlovákia elmagyarosodásának mítosza

Különböző politikusi megnyilatkozásokban nem egyszer hallani azt, hogy Dél-Szlovákiában elnyomják a szlovákokat, mi több a szlovákok rá vannak kényszerülve az elmagyarosodásra. A helyzet viszont az, hogy ez nem, hogy nem igaz, valójában a fordítottja történik, 1919-től (az 1938 és 1945 közötti magyar időket kivéve) folyamatosnak lehet tekinteni a mai Dél-Szlovákia elszlovákosodását és a magyarok itteni arányának csökkenését.

1919 elején, amikor a mai Dél-Szlovákiába a cseh csapatok bevonultak, s azt a Csehszlovák Köztársaság részévé tették, a magyarok által lakott Dél-Szlovákia jól elkülöníthető volt a szlovák többségű területektől, s azt a 613 települést jelentette, amelyben a magyarok aránya meghaladta az 50%-ot, sőt mi több, ezen települések nagy részében a 80%-ot is. Ezen a zárt etnikai tömbön belül, amelyet jórészt éles nyelvhatár választott el a szlovák vidéktől (vagyis a jellemző az volt, hogy az egyik falu még szinte tisztán magyar lakosságú volt, a szomszédos település azonban már szinte tisztán szlovák nyelvű), 1919 előtt csupán néhány kisebb szlovák nyelvsziget létezett (pl. a tótmegyeri – ma Palárikovo). Ennek köszönhetően Dél-Szlovákiát még a szlovák közvélemény is magyar jellegűként könyvelte el, és pl. a parlamenti választások idején a legnagyobb szlovák párt, Hlinka Szlovák Néppártja nem is nagyon kampányolt itt, hiszen nem volt, aki szavazzon rá. Ebből a magyar Dél-Szlovákiából az elmúlt 90 év alatt vegyesen lakott vidék lett, ahol ma már a szlovákok vannak többségben. A 2001-es népszámlálás szerint az 1930-ban kimutatott 613 magyar többségű településből csupán 410 maradt, s ebből csupán 216 településen volt a magyarok aránya 80% fölötti. Ez pedig minél jobban jelzi az etnikai határok elmosódását (az éles nyelvhatár ún. elmosódó nyelvhatárrá alakul át), és Dél-Szlovákia vegyes nyelvűvé válását.

Ez a folyamat nem minden korszakban volt egyformán gyors. A két háború között csak kis elmozdulás történt, s a Dél-Szlovákiába betelepült cseh és szlovák kolonisták, hivatalnokok, kereskedők stb. ellenére a régió egyértelműen magyar nyelvű és többségű maradt. Ezt igazolta az első bécsi döntés után tartott népszámlálás, hiszen a Magyarországhoz visszakerült területek lakosságának 84%-a még úgy is magyar volt, hogy a bécsi döntés néhány térségben (Nagysurány és Kassa környéke) nem követte az etnikai határvonalat.

A második világháború után azonban felgyorsult a térség elszlovákosodása, ami- ben a legnagyobb szerepet a csehszlovák kormánynak a tisztán szláv nemzetállam kialakítására irányuló törekvése jelentette. A lakosságcsere és a deportálások ugyanis nem csak a magyarok tízezeinek a kényszerű eltávolításával jártak együtt (kb. 125 ezer magyarról van szó), hanem több tízezer szlovák Dél-Szlovákiába való betelepítésével is.

A magyar területek fellazítása azonban ezzel csak elkezdődött, s a szocializmus „igazságos lenini nemzetiségi politikája” mellett is folytatódott. A kollektivizálás, a munkahely utáni elvándorlás, az egyre több vegyes házasság, az oktatás részbeni elszlovákosítása, valamint azon intézkedések sora, amellyel fokozatosan kiszorították a magyar nyelvet a hivatalokból és a közéletből ugyanis tovább erősítették a magyar lakosság asszimilációját. S ez a folyamat a napjainkban is folytatódik.

Azt, hogy ennek a falvak sem tudnak ellenállni, a magyar többségű települések korábban már jelzett csökkenése mutatja. A folyamat igazi vesztesei azonban a dél-szlovákiai városok, amelyek etnikai arculata teljesen átalakult. És itt nem Pozsony és Kassa hihetetlen és részben erőszakos átalakításáról van szó, hanem a magyar nyelvterület belsejében fekvő közepes- és kisvárosok nyelvi megváltozásáról. Ha a magyar nyelvterületen belül fekvő 8 olyan város (Dunaszerdahely, Érsekújvár, Komárom, Léva, Ipolyság, Rimaszombat, Rozsnyó, Királyhelmece) statisztikáit megnézzük, amelyek fontos kulturális központjai az itteni magyarságnak, s amelyek Csehszlovákia megalakulása idején mind magyar többségűek voltak, azt látjuk, hogy míg az első csehszlovák népszámlálás idején 1921-ben összlakosságuk 67%-a volt magyar, 2001-ben már csak 47%-uk. Különösen riasztó ez a változás például Érsekújvár, Léva vagy Rimaszombat esetében, amelyek mára szlovák többségűvé váltak, és még erőteljesebb ez a többség, ha a fiatalabb korosztályok összetételét vizsgáljuk.

Az Eperjesi Evangélikus Líceum épülete, forrás: Magyar Kódex, Kossuth Kiadó Budapest 2001

Simon Attila

Az első bécsi döntés megítélése

Az 1938. november 2-i első bécsi döntés, ami a szlovákiai magyarok generációinak volt életre szóló élménye, máig viták tárgya, hiszen míg a magyar megítélés szerint a körülményekhez képest igazságos (értsd az etnikai elveknek megfelelő) államhatárt hozott létre, addig a szlovákok ezt teljesen másképp látják. Gyakran érvelnek ugyanis azzal, hogy kizárólag a két fasiszta állam – Németország és Olaszország – minden törvényességet nélkülöző és a szlovákok teljes kizárásával megalkotott döntéséről volt szó, s az új határok ellentmondottak az etnikai elveknek.

Egy bizonyos, a második világháború idején az antifasiszta hatalmak a müncheni egyezményt és az ahhoz kapcsolódó történéseket (vagyis a bécsi döntést is) jogilag semmissé nyilvánították (annulálták), s Magyarország 1945 januárjában már eleve olyan feltételekkel volt kénytelen aláírni a fegyverletételről szóló egyezményt, amelyben szintén elfogadta ezt. Azt természetesen nem lehet vitatni, hogy a végső döntést a két fasiszta hatalom képviselője hozta meg, s a bécsi döntés része volt a náci Németország expanzív politikáját kísérő eseményeknek. Ám azt sem szabad elfelejteni, hogy saját idejében az ún. arbitrázszerződések, vagyis a két ország közötti vitás kérdéseknek a nemzetközi döntőbíráóságok általi eldöntése, a korabeli nemzetközi jog elfogadott eszközének számítottak, s amikor Csehszlovákia és Magyarország közösen ilyen döntést kértek, eleve jelezték, hogy azt a konkrét döntéstől függetlenül kötelező érvényűnek fogják magukra nézve tekinteni. Nem csoda tehát, hogy a magyar-szlovák államhatár ilyesfajta újra-megállapítását valamennyi európai nagyhatalom (beleértve Nagy-Britanniát, Franciaországot és a Szovjetuniót is) támogatta.

De elfogadta ennek szükségességét a csehszlovák kormányzat is, sőt a vitás kérdéseknek a müncheni elvek szerinti rendezésének szükségességét (vagyis az államhatároknak az etnikai elvekhez igazítását) a szlovák nemzet zsolnai manifesztuma (1938. október 6.) is tartalmazta. Ennek jegyében folytak október 9-e és 13-a között a kétoldalú csehszlovák–magyar tárgyalások. A tárgyalások sikertelenségébe a sok tekintetben tényleg megkérdőjelezhető 1910-es népszámláláshoz való merev magyar ragaszkodás éppúgy belejátszott, mint a Tiso vezette szlovák küldöttség időhúzó taktikája. A frissen kinevezett szlovák kormányfő, Jozef Tiso nem akarta vállalni annak az ódiáját, hogy első lépése az legyen, önként lemond Szlovákia jelentős részéről, közte olyan városokról, mint pl. Pozsony, Nyitra vagy Kassa.

A kudarc ellenére azonban mindenki tudta, hogy a határrevízió elkerülhetetlen. Ennek jeleként a szlovák hatóságok már október közepén megkezdtek a magyarok által lakott területek evakuálását. A komáromi tárgyalások befejezése csak látszatra szakította meg a határmódosításról szóló tárgyalásokat, hiszen azok diplomáciai jegyzékváltások útján tovább folytatódtak, s október 24-re tulajdonképpen eredményre

is vezettek, hiszen a csehszlovák és magyar fél lényegében megegyezett a Magyarország átadandó területekben. Csupán néhány nagyobb város (Pozsony, Kassa, Nyitra, Munkács, Ungvár) hovatartozása miatt nem született végső egyezség, s ezért kérte a két ország közösen a nagyhatalmi döntőbíráskodást.

Erre november 2-án került sor a bécsi Belvedere palotában, ahol Ribbentrop német és Ciano olasz külügyminiszter a két ország szakértői által kidolgozott határvonalat elfogadva, lényegében csak a vitás városok hovatartozásáról döntött (az első bécsi döntés alapján átadandó terület 93%-ról már a kétoldalú tárgyalások során megegyeztek). A döntés értelmében Magyarország 11 927 négyzetkilométert kapott vissza Csehszlovákiától, amely területen 1 027 450 lakos élt. Olyan akkor egyértelműen magyar jellegű települések kerültek vissza, mint Komárom, Érsekújvár, Léva, Rimaszombat, Rozsnyó stb.

Mint minden mesterséges határ, ez is sok érdeket sértett, közlekedési útvonalakat, egymáshoz tartozó régiókat vágott ketté. Ám az etnikai elvekhez sokkal közelebb volt, mint a trianoni határok, hiszen az 1938 decemberében végrehajtott népszéíráás szerint a visszacsatolt területen élők 84%-a volt magyar és csupán 11,9%-a szlovák. Az új államhatár néhány kivételtől eltekintve (Nagysurány környéke, Kassa környéke) az akkor még meglévő éles etnikai határon húzódott, és ezzel is igazolta annak az állításnak a tarthatatlanságát, miszerint Trianonban nem lehetett volna igazságosabb határokat húzni.

Határon 1938 után, Stiglitz János hagyatékából

Simon Attila

A szlovák lakosság üldözése és elüldözése az első bécsi döntést követően

Az első bécsi döntést az érintett területen élők döntő többsége kitörő örömmel nyugtázta, de voltak olyanok is, akik ellenérzéssel fogadták (pl. a szlovákiai magyar kommunisták és aktivisták egy része, vagy akár a magyarországi antiszemita közhangulattól tartó zsidóság csoportjai), és olyanok is, akik esetleg tragédiaként élték meg. Ebbe a csoportba elsősorban az arbitrázsterületen élő csehek és szlovákok tartoztak.

Az idő és az események a visszacsatolásra félelemmel tekintők aggodalmait tulajdonképpen igazolta, hiszen a szlovák lakosság, vagy akár a magyar baloldaliak az első csehszlovák köztársaság viszonyaihoz képest tényleg rosszabb körülmények közé kerültek, a szlovákok egy részét elüldözték, a helyükön maradtak nemzetiségi jogai pedig számos tekintetben csorbát szenvedtek. Ezeknek a sérelmeknek a felmelegítése jogos és helyénvaló. Nem így azonban az olyan megalapozatlan vádaké, mely szerint a magyar hatóságok tízezreket üldöztek el, „gyerekeket, idős férfiakat és nőket lógattak kandeláberekre” (J. Slota), és a tragikus nagysurányi esemény áldozatán kívül a „magyar csendőrök és katonák más vidékeken és városokban is több embert agyonlőttek.” (Robert Letz: Slovensko v 20. storočí. Bratislava, 1997). Sőt ezek a mondvacsinált vádak a szlovákiai magyarok fejére hullnak vissza, szlovák szerzők részben ezzel indokolják a szlovákiai magyar közösség ellen 1945 után gyakorolt agressziót.

A korszak eseményei máig nem teljesen feltártak. Nem ismerjük például a visszacsatolt területről önként elvándorlók és elüldözöttek pontos számát. Az azonban biztosnak látszik, hogy a Magyarországhoz csatolt területeket elhagyók nagyobb része még a magyar honvédség megérkezése előtt, önként távozott. A csehszlovák hatóságok – akik tudták, hogy a határmódosítás elkerülhetetlen – ugyanis már október közepétől megkezdték a várhatóan elcsatolandó területek evakuálását. Az itt élő cseh és szlovák hivatalnokok, katonák családjai így már a bécsi döntés kihirdetése előtt visszaindultak eredeti lakóhelyükre. A bécsi döntés kihirdetését követően – bár Tiso kormányfő arra szólította fel a szlovák lakosságot, hogy maradjon a helyén – pedig valóságos népvándorlás indult meg Dél-Szlovákiából. Telepesek, hivatalnokok, az itt élő csehek tömegesen hagyták el még a magyar honvédség bevonulása előtt a területet.

De az 1918 előtt is itt élő családok, Kassa és Nagysurány környékének szlováksága, illetve az 1918 után itt telepes birtokhoz jutók egy része természetesen maradt, s az ő sorsuk jogos sérelme a szlovák történetírásnak. Az a budapesti szándék, hogy az 1918 előtti viszonyokat állítsák helyre, különösen a szlovák telepeseket sújtotta, a bevonuló katonaság, illetve a szabadcsapatok valósággal elüldözték őket. Sőt nem

egy helyen a telepesek fizikai bántalmazására is sor került. A Duna menti Köbölkúton pedig – máig feltáratlan körülmények között – a bevonuló magyar szabadcsapatok és a még itt tartózkodó legionárius telepesek között olyan súlyos incidens robbant ki, amely során 4 telepes az életét vesztette. Pontos adataink ugyan nincsenek, de az elüldözött telepes családok száma kb. 800 körüli lehetett. Igaz ettől több volt azoké, akik a második világháború végéig a helyükön maradhattak.

A telepesekhez hasonlóan nehéz volt a szlovák nemzetiségű tanítók sorsa, s általában az öntudatos szlovákoké. A magyar kormányok ugyanis semmit sem tanultak a Trianon előtt elkövetett hibákból, s a Horthy-korszak nemzetiségi politikája rossz és az európai standardok alatti volt, ami az 1938 és 1944 közötti években számos konfliktust okozott. A legsúlyosabb incidensre 1938 decemberében került sor, amikor a nagysurányi templom előtt a magyar csendőrök egy fiatal szlovák lányt agyonlőttek, amely cselekedetet sem a körülmények, sem más nem mentheti. Az írás elején idézett vádak azonban megalapozatlanok. Ezen az egy halálos sortűzön kívül más ilyenről nem tud sem a magyar, sem a szlovák történettudomány. Sem kandeláberekre fellógatott nőkről, sem más városokban tartott sortüzekről.

Annak az elhibázott és érzéketlen nemzetiségi politikának, amelyet 1938-at követően Budapest a szlovákokkal szemben gyakorolt még egy áldozata volt: a Szlovákiában maradt magyarság, hiszen a reciprocitás (kölcsonosság) elvének alkalmazása miatt a szlovák kormányzat a magyarországi szlovákok helyzetére hivatkozva sorozatosan sértette meg a szlovákiai magyarok jogait.

Határőrök a bécsi döntés után, Stiglitz János hagyatékából

Simon Attila

A kollektív bűnösség fonák vádja

1945 áprilisában a kassai kormányprogram a szlovákiai magyarokat kollektíven háborús bűnössé nyilvánította, amely vádra alapozva a következő hónapokban Beneš elnök és a Szlovák Nemzeti Tanács rendeletei a teljes jogfosztottság állapotába juttatták nemzeti közösségünket. De vajon tényleg bűnös volt a magyar közösség, elkövetett valami olyat, ami miatt vele bűnösnek bántak, míg például a szlovákok a győztes nemzet pozícióját élvezhették?

A szlovákiai magyarokkal szemben megfogalmazott vádnak két fontos eleme volt: az, hogy részt vett a Csehszlovák Köztársaság szétverésében és, hogy kollaborált a fasiszmissal és a nácizmussal. Ezek a vádak a mai történeti ismereteink által viszonylag könnyen cáfolhatók.

A szlovákiai magyaroknak ugyanis nagyon kevés szerepük volt Csehszlovákia szételésében. Őket 1918-1920-hoz hasonlóan, amikor megkérdésük nélkül csatolták Csehszlovákiához, 1938 őszén ismét megkérdésük nélkül csatolták vissza Magyarországhoz. Igaz, a Trianoni döntéssel ellentétben az első bécsi döntést nagy többségük örömmel és megnyugvással fogadta. S bár egyetértettek a magyarok által lakott területek visszaadásával, Csehszlovákia elleni erőszakos akciókban nem vettek részt, és a törvényeket is végig betartották. És mivel 1938 novemberében a szlovákiai magyarok többsége visszakerült Magyarországhoz, Csehszlovákia 1939 márciusi szétveréséhez semmi közük sem volt, mint ahogy azok a magyarok sem vállaltak ebben aktív szerepet, akik Szlovákiában maradtak.

A fasiszmus és az azzal való kollaboráció vádja szintén alaptalan. A szlovákiai magyaroknak ugyanis az első bécsi döntés előtt sem volt szélsőséges, fasiszta jellegű pártjuk. A Horthy Magyarország belpolitikai viszonyai közepette a szlovákiai magyarokat az ún. felvidéki szellem hordozóiként könyvelték el, akik demokratikusabban, szociális szempontból érzékenyebben gondolkodnak a világról, mint az anyaországiak. Persze voltak olyanok, akik a Nyilaskeresztes Párt híveivé váltak, de ez inkább kivételnek számított, mintsem jellemzőnek.

Az autonóm, majd az önálló Szlovákiában maradt magyarok a Szlovensztkói Magyar Pártba tömörültek, amely a Hlinka Párttal szemben végig távol tudta magát tartani a náci eszméktől és gyakorlattól. Nem volt olyan szélsőséges fegyveres szervezetük sem, mint a Hlinka Gárda, és a magyar közösség sokkal inkább áldozata és túsza volt Jozef Tiso rezsimjének, mint támasza.

Annak, hogy miért kellett mégis a magyarokat a kollektív bűnösség elvével sújtani, számos magyarázata lehet. Elsősorban, mivel 1945-ben a csehszlovák vezetés egy tisztán szláv nemzetállamot akart létrehozni, amihez a németeken kívül a magya-

rokat is el kellett volna távolítania az országból. Százvezrek elűzését, nyelvük használatának megtiltását, polgári jogaik megvonását azonban valamiképp meg kellett indokolnia a világ közvéleménye, és saját népe előtt, a csehszlovák hatalomnak. Ezt a hamis és súlyos következményekkel járó indokot jelentette a magyarok bűnösségének a vádja.

A magyarokat sújtó kollektív vád az áthárítás mozzanatát is magában hordozta. Ha valaki ugyanis, akkor a Hlinka-féle Szlovák Néppártba tömörült szlovák politikai elit (nem az átlag szlovák) meghatározó szerepet játszott Csehszlovákia szétverésében, s a Tiso vezette önálló Szlovákia pedig a nácik legjobb szövetségese volt, hiszen mindenben kiszolgálta azt, sőt egyedüli országgént Lengyelország lerohanásában is segített neki. Nem beszélve a zsidókérdés gyors és európai viszonylatban is cinikus megoldásáról. Mindezek ellenére, s köszönhetően, a nagyhatalmi döntéseknek, Benešék ügyes politizálásának és a Szlovák Nemzeti Felkelés kedvező visszhangjának is, a szlovákok mégis a győztes oldalra kerültek. A Hlinka párt tagjaiból (ne feledjük a háború idején a HSLS-nek 300 ezer tagja volt) gyorsan demokratákká, kommunistákká vagy épp partizánná válóknak azonban bűnösökre, sőt bűnbakokra volt szükségük, hogy saját szennyesüket eltakarják. A bűnbakot pedig a szlovákiai magyarokban találták meg.

Hideg napok, forrás: www.hetivalasz.hu

Simon Attila

Háborús bűnös vagy hős? Esterházy János megítélése

A magyar-szlovák történeti viták egyik gyújtópontjában Esterházy János személye áll.

A vele szemben szlovák oldalról megfogalmazott vádak ismertek: Esterházy bűnös, mert elárulta Csehszlovákiát, mert fasiszta volt és kollaborált a náci Németországgal. 1947-ben a pozsonyi Nemzeti Bíróság lényegében a fenti vádakra alapozva bűnösnek találta Esterházyt és halálra ítélte. A per azonban nyilvánvalóan koncepcióssal jellemezhető, amiről többek között az is árulkodik, hogy az ítéletet a vádak alátámasztó konkrét bizonyítékok nélkül hozták meg, s a magyar politikust távollétében ítélték el, vagyis nem adtak neki esélyt sem a védekezésre, noha tudták, hogy a szovjet lágervilágban raboskodik, ahonnan a csehszlovák állam nagy pártfogójától a sztálini Szovjetuniótól kikérhette volna. Esterházyt azonban csak a halálos ítélet kimondását követően 1949 elején hozták haza, hogy aztán 1959-ben bekövetkezett haláláig különböző csehszlovák börtönökben tartsák fogva. Haláláról semmiféle hír sem jelenhet meg, és a rendszerváltásig nem is lehetett beszélni róla, személyéről, szerepéről, tevékenységéről csak az utóbbi években kezdődött vita, amelyben az egyik oldalon Esterházy bűnösségének a hívei, a másikon pedig ártatlanságának védelmezői állnak. Kinek is van tehát igaza?

Esterházy pályafutása alapvetően három korszakra oszlik: az első köztársaság időszakára (1918–1938), amikor az Országos Keresztényszocialista Párt majd az Egyesült Magyar Párt elnöke volt; az autonóm majd önálló Szlovákia időszakára (1938–1945); és az 1945-től a haláláig (1959) tartó időszakra. Míg az első kettőben alakítója volt a politikának, a harmadik időszakban már csak elszenvedője, hiszen a szabadságától megfosztva, rabként élte le ezt a 14 évet. Noha körülményeiben egymástól három eltérő korszakról van szó, egy valami változatlan volt: Esterházy világlátása és politikai krédója, hiszen ő végig kitartott mélyen keresztényi meggyőződése és erős magyarságtudata mellett. Erre a két pillérré épült jobboldali, konzervatív politikai magatartása, amihez a masaryki demokrácia viszonyai közepette éppúgy ragaszkodott, mint a nácibarát önálló Szlovákiában, vagy a sztálinista Csehszlovákia börtöneiben.

Az első Csehszlovák Köztársaság időszakában Esterházy politikájának alapvetését a fennálló versailles-i rendszer elutasítása jelentette. Trianonnal, amely a számára ideális államkeretet jelentő történelmi Magyarországot szétépte, sohasem békült meg, s sohasem titkolta, hogy a szlovákiai magyarok helyzetének megoldását az érvényes határok revíziójától reméli. Sőt ő a szlovákok szempontjából is a közös hazát tartotta volna optimális megoldásnak. Elfogadta azonban Csehszlovákiát realitásként és végig a csehszlovák törvényeket tisztelve védte saját közösségének érdekeit. 1938 zavaros hónapjaiban is, amikor a szudétanémetek már fegyveres akciókkal támad-

ták a köztársaságot, ő végig ragaszkodott a parlamentáris politizálás eszközeihez, s a szlovákiai magyarokat is arra biztatta, türelemmel várják meg az európai hatalmak konszenzusos döntését.

A bécsi döntés után Szlovákiában maradt, hogy védje az itt rekedt magyarokat. Szlovákia 1939. márciusi önállósulásában még annyi szerepe sem volt, mint 1938 őszén. Valószínűleg ekkor mondott le végképp a szent istváni Magyarország visszaállításáról, s fogadta el azt, hogy a szlovákok nem Magyarországon képzelik el jövőjüket, és neki az a feladat jutott, hogy az önálló Szlovákiában a magyarság vezetője legyen. Mint a Szlovákiai Magyar Párt elnöke és az egyetlen magyar a szlovák parlamentben felelőssége óriási volt. De ennek meg tudott felelni, hiszen mély keresztény-konzervatív meggyőződése miatt végig távol tudta tartani a pártot és a magyar közösséget a nácizmus eszméitől. A szlovák kortársak is elismerték, hogy a nácibarát szlovák parlamentben ő egyszemélyes ellenzék volt. Mint parlamenti képviselőt azonban ő is felelősség terheli Szlovákia politikájáért, a Németország mellett való felsorakozásért, a demokrácia teljes lebontásáért, a zsidóellenes gyűlölet fokozódásáért. Neki is voltak előítéletei a zsidósággal szemben, amikor azonban látta, hogy már nem csupán azok gazdasági és társadalmi befolyásának meggyengítéséről van szó, hanem egzisztenciájukról, a védelmükre kelt. Nem szavazta meg a zsidók deportálását legalizáló törvényt (1942. május 15.), sőt egyike volt azon bátraknak, akik maguk is segítettek, mentették, bújtatták az üldözött zsidókat. Nem csoda, hogy mind a Gestapo, mind a Hlinka Gárda, vagy akár a nyilasok ellenfelüknek tekintették.

Bűnös volt tehát, vagy nem? Bár a mai mércével mérve a demokratikus értékekhez való viszonya nem mindenben állná meg a helyét, a rá kimondott vádak mégis hamisak. Nem szerette ugyan Csehszlovákiát, s mindig is elutasította Trianont, de Csehszlovákia felbontásában kevés szerepe volt. Mint ahogy a náci eszméket is mindig elutasította. Esterházy nem volt más, mint egy a meggyőzéséhez erősen ragaszkodó politikus, akinek voltak hibái és rossz döntései is. Mint általában ez a politikusoknál lenni szokott.

Esterházy János emlékműve Búcs közsgében,
fotó: Neszméri Tünde

Lakosságcsere, nem azonos feltételek mellett

Máig sokat vitatott a csehszlovák-magyar lakosságcsere és általában a lakosságcsere-egyezmény megítélése. Amíg ugyanis a magyar köztudat erőszakos eszközként értelmezi, addig a szlovák szakirodalom és a szlovák közgondolkodás, arra hivatkozik, hogy azt kétoldalú megállapodás alapján valósították meg, és a lakosságcsere eszközeivel más országok is éltek, nem tartja erőszakos cselekménynek.

Az 1946. február 27-én aláírt csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény lehetővé tette a csehszlovák kormány számára, hogy annyi szlovákiai magyart telepíthessen át Magyarországra, amennyi magyarországi szlovák önként jelentkezik a Csehszlovákiába való áttelepülésre. A magyar félnek azonban az egyezményben vállalnia kellett azt is, hogy a kölcsönösségen alapuló népcserén túlmenően átveszi a szlovák népbíróságok által háborús bűnösnek minősített magyarokat is. (Ez utóbbi rendelkezés egyébként azt eredményezte, hogy a szlovák népbíróságok mondvacsinált indokokkal ezerszám helyezték vád alá és ítélték el a magyarokat, hogy háborús bűnösség címén egyoldalúan át lehessen őket telepíteni Magyarországra.)

A lakosságcsere-egyezmény nem két azonos helyzetben lévő ország, hanem a második világháború győztesei közé sorolt és a nemzetállami terveiben a Szovjetunió által erőteljesen támogatott Csehszlovákia, valamint a háborúból vesztesként kikerülő Magyarország megállapodása volt. A két aláíró fél nem egyrangú pozíciója számos tényezőben megmutatkozott. Mindenekelőtt az ún. háborús bűnös magyarok egyoldalú átvételének kötelezettségében, másrészt pedig abban, hogy amíg a magyarországi szlovákok önként jelentkezhettek a Csehszlovákiába való áttelepülésre, és a magyar kormánynak ebbe semmiféle beleszólási joga nem volt, addig a csehszlovák, illetve a szlovák hatóságok az érintettek megkérdezése nélkül tetszésük szerint határozhattak arról, hogy a szlovákiai magyarok közül kiket telepítenek át Magyarországra.

A csehszlovák félnek a lakosságcsere-egyezmény értelmében ráadásul lehetősége nyílt arra is, hogy egy különbizottságot küldjön Magyarországra azzal a céllal, hogy az széles körű toborzást folytasson a magyarországi szlovákok között a Csehszlovákiába való áttelepülésük érdekében. A toborzás során a csehszlovák fél a mézesmadzag és az ostor eszközeit is alkalmazta. Egy győztes és gazdag Csehszlovákiába csábította a szlovákokat, miközben azzal fenyegette őket, hogy aki nem jön önként, azt majd a magyarok – sokkal rosszabb feltételek között – erőszakkal fogják áttelepíteni. A toborzóakció során a magyarországi szlovákok képviselői, az ún. bizalmiak látogató utakat tehettek a magyarlakta Dél-Szlovákiában, ahol megszemlélhették a magyar lakosság házait és gazdaságait, majd az általuk szerzett információk alapján az áttelepülni szándékozó szlovákok megje-

lölhették azt a szlovákiai helységet is, ahová települni kívántak.

Az ilyen feltételek mellett lakosságcsere-egyezmény aláírását a magyar kormány részéről az magyarázza, hogy így próbálta meg lehetőségeihez mérten korlátok közé szorítani a teljes magyar kisebbség egyoldalú kitelepítésére irányuló csehszlovák szándékot, megakadályozni az ekkor kezdődő országon belüli széttelepítését, vagyis csehországi deportálását, s elejét venni a magyarelles jogfosztó intézkedések alkalmazásának.

A nem egyenlő feltételek abban is megmutatkoztak, hogy amíg a Magyarországról áttelepült mintegy 73 ezer szlovák 38 ezer kataszteri hold földet hagyott hátra, addig a Szlovákiából áttelepített közel 90 ezer magyar 109 ezer kataszteri holdat volt kénytelen itt hagyni.

Összességében elmondható, hogy a lakosságcsere a szlovákiai magyarok számára egy kikényszerített megállapodáson alapuló erőszakos kitelepítés volt, s bár a magyarországi szlovákok önként költöztek Csehszlovákiába, ezt sok esetben a hamis információk, és megtévesztő propaganda hatása alatt tették, így ők is ugyanannak a nacionalista szándéknak az áldozataivá váltak.

Lakosságcsere, forrás: www.community.hu

Reszlovakizálás vagy elszlovákosítás?

A lakosságcserevel és a csehországi deportálással párhuzamosan a dél-szlovákiai etnikai arányok mesterséges megváltoztatását célozta az 1946-ban meghirdetett ún. részlovakizációs, vagyis visszaszlovákosítási kampány. Az akciót a szlovák hatóságok hivatalosan a múltban elmagyarosodott vagy elmagyarosított szlovákok visszaszlovákosításának szükségességével indokolták, akiknek a részlovakizáció útján lehetőséget adtak arra, hogy visszatérjenek „eredeti” szlovák nemzetiségükhöz. Ez az érvrendszer a szlovák szakirodalomban és tankönyvekben gyakran még ma is visszaköszön, s akadnak szerzők, akik a részlovakizációt továbbra is a korábbi magyarosításra adott adekvát válasznak tartják.

Nagyon nehéz ugyanakkor nem észrevenni az erőszakos asszimilációs kísérletet abban az akcióban, amelynek szervezői a nyomásgyakorlás számos eszközével igyekeztek rávenni a magyarokat, hogy szlováknak jelentkezzenek. Nem titkolták, sőt, nyomatékosan az érintettek tudomására hozták, hogy a részlovakizáló magyarok – már mint szlovákok – visszakapják csehszlovák állampolgárságukat, mentesülnek a vagyonelkobzás és a kitelepítés alól, a magyarságuk mellett kitarthatnak azonban továbbra is jogfosztottak maradnak. A részlovakizációs kampányba tevékenyen bekapcsolódó Slovenská liga nevű társadalmi szervezet egyik felhívása mindezt például a következő nyíltsággal fogalmazta meg: „Ezekben a napokban meg fogják Önöket kérdezni a számlálóbiztosok, milyen a nemzetiségük? Szlovák vagy magyar? Válasszanak! Egyenrangú csehszlovák állampolgárok akarnak-e lenni, vagy hontalanok! Válasszanak! Békét akarnak-e és vagyonuk biztonságát, vagy bizonytalanságot (...)?”

Mindezek után nem meglepő, hogy a megfélemlített, s nemcsak lelki nyomásnak, hanem a helyi hatóságok által gyakran fizikai kényszernek is kitett magyar lakosság kétharmada, több mint 400 000 személy engedett a részlovakizációs nyomásnak. A szlovák hatóságok valós szándékainak (a magyarság számának minél radikálisabb csökkentése, ezzel párhuzamosan pedig a magyarok vagyonának megszerzése) illusztrálására elég csupán két tény megemlíteni. Egyrészt azt, hogy a jelentkezők túlnyomó többségét – noha azok szlovák felmenőkkel egyáltalán nem rendelkeztek és szlovákul nem is tudtak – szlováknak minősítették, másrészt pedig, hogy a részlovakizációs irányelvek elsősorban a szegényebb rétegek részlovakizálását, s a módosabbak elutasítását irányozták elő a nyilvánvaló szándékkal, hogy ez utóbbiak vagyonára rátehessék a kezüket, vagy pedig áttelepíthessék őket Magyarországra.

A hatóságok mindeközben igyekeztek a részlovakizáltakat nem csupán papíron, hanem a valóságban is szlovákká változtatni. Szlovák nyelvtanfolyamokon igyekeztek velük elsajátíttatni a szlovák nyelvet, s az ötvenes évek elejéig tiltották számukra,

hogy a magyar kultúregyesület (a Csemadok) tagjai legyenek, magyar sajtótermékeket járassanak, vagy gyermekeik magyar iskolai osztályokat látogassanak.

Az érintettek visszaemlékezései a részlovakizációt egyöntetűen erőszakos, a nemzetiség megtagadását erőszakkal kikényszerítő akcióként jellemzik. A részlovakizáltak valódi nemzeti hovatartozását és a részlovakizáció kikényszerített voltát azonban a későbbi népszámlálások nemzetiségi adatsorai is mindennél jobban bizonyítják. Amennyiben a részlovakizálók valóban szlovák származásuk miatt kérték volna „visszaszlovákosításukat”, s amennyiben a jelentkezőket sikerül ténylegesen is szlovákká változtatni, az akció valóban a szlovákiai magyarság számának drasztikus csökkenését eredményezte volna. A háború utáni első, 1950. évi népszámlálás során a rájuk nehezedő nyomás következtében a részlovakizáltak jelentős része még szlováknak jelentkezett, így ekkor csupán 354 ezer szlovákiai magyar merete vállalni magyar nemzetiségét. Amint enyhült a nacionalista politika, a részlovakizáltak egyre nagyobb tömegei merték ismét magyarnak vallani magukat: az 1961-es népszámlálás így már 518 ezer, az 1970-es pedig 552 ezer magyart talált Szlovákiában.

A lakosságcsere és a kitelepítések a gyermekeket sem kímélték, forrás: www.tankonyvtar.hu

A kommunista párt és a magyar lakosság egyenjogúsításának kérdése

A pártállami propaganda a magyar kisebbség egyenjogúsítását az 1948. februári kommunista fordulatnak tulajdonította, s a kommunista párt érdemének hirdette. Ez a négy évtizeden keresztül sulykolt állítás oly mély gyökeret eresztett, hogy napjainkban még akár magyar szerzők műveiben is gyakran találkozunk vele. Valójában nemcsak a kommunista párt érdemei kérdőjelezhetőek meg a magyar lakosság helyzetének rendezése terén, hanem a kisebbségi magyarság egyenjogúsításának következetes megvalósítása is.

1948 februárja a magyar kisebbséget a teljes jogfosztottság állapotában találta. A kommunista hatalomátvételt követő hónapok hosszú ideig semmiféle pozitív változást nem eredményeztek e téren, ami nem véletlen, hiszen a magyarellenes politika első számú szószólói korábban éppen a kommunisták voltak. A kommunista párt vezetői közé tartozott többek között az a Gustáv Husák, akinek belügyi megbízottként, majd a Megbízottak Testülete elnökeként „elévülhetetlen” érdemei voltak a magyarellenes intézkedések meghozatalában. Ugyancsak kommunista volt Vladimír Clementis külügyi államtitkár, aki a magyar lakosság kitelepítésének egyik fő diplomáciai előkészítője volt, vagy Daniel Okáli áttelepítési kormánybiztos, a magyarországi szlovákok áttelepítését levezénylő Csehszlovák Áttelepítési Bizottság elnöke, valamint Ján Čech, a magyar lakosság Magyarországra való áttelepítését és csehországi deportálását is irányító Szlovák Telepítési Hivatal elnöke.

A kommunista fordulatot követően nemcsak a lakosságcsere és a reszlovakizáció zajlott változatlanul, hanem érvényben maradt valamennyi magyarellenes jogszabály is, és a Csehországba deportált magyarok hazatérése sem jöhetett számításba. Csehszlovákia 1948 májusában elfogadott új alkotmánya nemzetiségi jogokat nem tartalmazott, s a magyarok és a németek nem vehettek részt a május végén megtartott parlamenti választásokon sem.

Ami mégis a magyar kisebbséggel szembeni politikája módosítására készítette a csehszlovák kommunista pártvezetést, az a kétpólusú világ kialakulása, és Moszkva nagyhatalmi érdekei voltak. Mivel a magyar kisebbség kitelepítését korábban támogató Szovjetunió az érdekszférájába tartozó országok közötti viszony normalizálásában volt érdekelt, Csehszlovákiának is rendeznie kellett kapcsolatait Magyarországgal. Ennek elsőrendű feltétele pedig, amint azt 1948 folyamán a magyar párt- és állami vezetés többször is tudtára adta a csehszlovák félnek, a magyar kisebbség helyzetének pozitív értelmű rendezése volt. A prágai, s még inkább a pozsonyi kommunista pártvezetés tehát nem önszántából, belső meggyőződésből, hanem a nemzetközi helyzet kényszerítő hatására döntött a magyarsággal szembeni politikájának módosításáról.

1948 nyarán és őszén előbb párt-, majd kormánydöntések születtek a magyar lakosság állampolgárságának visszaadásáról, mezőgazdasági vagyona elkobzásának felfüggesztéséről, a deportáltak hazatérésének engedélyezéséről, magyar sajtótermék megjelentetéséről, a magyar nyelvű oktatás újraindításáról, valamint egy magyar kultúregyesület létrehozásáról, az év végén pedig leállították a reszlovakizációt és a lakosságcserét is. Ezzel párhuzamosan persze kizárták bármiféle magyar politikai érdekvédelmi szervezet létrehozásának a lehetőségét, a vagyonukat elveszítettek kártérítését, éveken keresztül fékeztek a magyar iskolák újraindítását és a reszlovakizáltak visszailleszkedését is a kisebbségi magyar társadalomba.

Az 1948 nyarán meghirdetett fordulat mindemellett nehézkesen indult útjára, s csupán az ötvenes évek első felében teljesebben ki. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy a magyarság helyzetének rendezésében paradox módon nagyrészt ugyanazoknak a politikusoknak kellett volna közreműködniük (többek között Gustáv Husáknak és Daniel Okálinak), akik néhány évvel korábban még a magyarellenes politika irányításában és végrehajtásában játszottak aktív szerepet, ők pedig nehezen tudtak azonosulni az új irányvonallal. Az ötvenes években általában újabb párthatározatok útján történtek kísérletek a magyarság helyzetének további rendezésére, az ország politikai, társadalmi és gazdasági életébe való újbóli integrálására. Ekkorra egy meglehetősen széles magyar iskolahálózatot és – igaz, központilag irányított és ellenőrzött – intézményrendszert sikerült kiépíteni, a pártállami korlátok azonban a kisebbségi jogok széles körű érvényesítését soha nem tették lehetővé.

Kitelepítés, forrás: tankonyvtar.hu

Simon Attila

Az emberarcú szocializmus két arca

Az 1968-as prágai tavasz eseményei a háború után felnevelkedő korosztályok életre szóló élménye volt, hiszen a sztálinizmus évei után ekkor mintha lehetőség nyílt volna egy szabadabb és demokratikusabb társadalom megteremtésére. Az 1968-as események azonban számos ellentmondást hordoznak magukban, Szlovákia esetében e68-ban is (mint azóta is olyan sok esetben) a demokrácia kérdése sajátos viszonyba került a nacionalizmus kérdésével.

Persze 1968 kapcsán csínján kell bánni a demokrácia fogalmával, hiszen a Csehszlovák Kommunista Párt élére került reformkommunisták, a szlovák Alexander Dubčekkel az élükön korántsem a mai értelemben felfogott plurális demokrácia megteremtését szerették volna elérni. Ők továbbra is egypártrendszerben, a kommunista párt hatalmi monopóliumában gondolkodtak, szakítani akartak azonban a szocializmus addigi merev, az állampolgárok érdekeit semmibe vevő gyakorlatával. Engedni akarták a társadalmi vitákat, lehetővé kívánták tenni a szabad utazást, felszámolni a cenzúrát stb. Valójában egy korlátozott demokráciát akartak létrehozni, ami természetesen nem demokrácia, hanem továbbra is egyetlen párt diktatúrája lett volna, s így a reformkommunisták célja eleve megvalósíthatatlan volt. Mindez persze nem teszi semmissé a 68-as generáció reményeit, akik őszintén hittek egy jobb világ megteremtésében.

1968-nak azonban volt egy másik arca is, amelyet a nacionalizmus határozott meg. A szlovák közéletben ugyanis a csehvel szemben a társadalom demokratizálásától nagyobb hangsúlyt kaptak a nemzeti kérdések, elsősorban a szlovákok emancipációs törekvései. Számukra 1968 elsősorban a centralista Csehszlovákia valódi föderalizálásának a reményét hordozta magában. A cseh-szlovák viszony rendezésének igényével párhuzamosan 1968-ban kísérlet történt az országban élő nemzetiségek helyzetének újragondolására is. Ennek a törekvésnek az élére önálló magyar politikai képviselő híján a valódi énjét megtaláló Csemadok állt, amely a Csehszlovákiában élő valamennyi nemzet egyenjogúságának tételéből kiindulva fogalmazta meg elképzeléseit, amelyek azóta sem meghaladott módon a kollektív kisebbségi jogok és az öngazgatás elveiből fakadtak. A Csemadok javaslata követelte többek között a hatalomból való arányos részesedés bevezetését, az 1945 utáni magyarellenes intézkedések felülvizsgálatát, teljes magyar iskolahálózat és kulturális intézményrendszer kiépítését. A Csemadok és az egyéb magyar szervezetek jogos igényei a szlovák nacionalisták ösztönzését váltották ki, s voltak akik ismét a kassai kormányprogram elveinek alkalmazását szerették volna újjáéleszteni. Májusban szlovák főiskolások egy csoportja Mátusföldön és a Csallóközön keresztül szervezett ún. nemzeti menetelést. A provokatív akció

azonban már elindulása után olyan feszültségeket okozott, hogy végül le kellett állítani.

1968. augusztus 21-én a prágai tavasz felemás reformjait sem tűrő Szovjetunió és szövetségesei hadseregei lerohanták Csehszlovákiát. A reformok elbuktak, a föderáció ugyan megszületett, de a demokratizálás bukása miatt valódi tartalommal nem telhetett meg. Ugyanez történt a nemzetiségi kérdés rendezésével is, hiszen hiába fogadta el a csehszlovák nemzetgyűlés a 144. számú alkotmánytörvényt, abból már az öngazgatás elvei hiányoztak, s a benne foglalt más előremutató elemek sem lettek átültetve a gyakorlatba. 1968 magyar vonatkozásában Magyarország Szlovákia elleni támadásáról, egyfajta újabb 1938-ról is szokás beszélni. Való igaz, hogy az augusztus 21-i támadásban a szovjet kényszer hatására a magyar hadsereg egységei is részt vettek, akik Léva, Ipolyság és Nyitra térségébe vonultak be. A helyi magyarok azonban nem örültek jelenlétüknek és megszállóként fogadták őket. Tudták ugyanis, hogy nem magyarként jöttek, hanem a Moszkva által irányított kommunista agresszió eszközeiként.

Alexander Dubček üdvözlése, forrás: www.vsvu.sk

Popély Árpád

A beneši dekrétumok továbbélésének a kérdése

A magyar kisebbség második világháború utáni jogfosztásával kapcsolatban megkerülhetetlen, valamint a magyar és szlovák szakemberek és társadalom által szintén eltérően megítélt a magyarellenes jogszabályok hatálytalanításának, a meghurcoltak megkövetésének és esetleges kárpótlásának kérdése. Az eltérő megítélés elsődleges oka, hogy a tárgyalt időszak mind a szlovákiai magyarság, mind pedig a magyar és szlovák nemzet közös történelmének a magyar-szlovák kapcsolatokat a mai napig leginkább mérgező időszaka. Nem véletlen tehát az sem, hogy a magyar és szlovák történetírás álláspontja a háború utáni évek számos vitatott kérdésének megítélésével kapcsolatban merőben eltér egymástól.

Talán a leginkább eltérően értelmezett, s az egész kérdéskör megítélésére kihatással lévő kérdés a szlovákiai magyarság 1945 utáni jogfosztásának és a kitelepítésére irányuló szándék jogosságának, indokoltságának kérdése. A szlovák historiográfia az 1945 utáni történéseket általában a szlovákságot korábban ért valós vagy vélt sérelmekkel: az 1918 előtti magyarosítással, a magyar kisebbségnek Csehszlovákia felbomlásában játszott szerepével és az első bécsi döntés után a szlovák lakosságot ért atrocitásokkal indokolja. Csehszlovákia 1938-1939. évi felbomlásának felelősségét ugyanakkor nem lehet csak a német, még kevésbé a magyar kisebbségre hárítani, hiszen abban a külpolitikai okok mellett a csehek és a szlovákok húsz éven át megoldatlan viszonya is meghatározó szerepet játszott. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a magyar lakosságot az első világháború után akarata ellenére, a nemzeti önrendelkezés elvével ellentétesen csatolták a csehszlovák államhoz, ezért nem róható fel neki, sőt teljesen természetes, hogy az etnikailag igazságosabb határt eredményező első bécsi döntést örömmel fogadta, és Csehszlovákia szétbomlásakor nem állt ki az állam egysége mellett, ráadásul azt a szlovákok, sőt a csehek sem tették meg.

A magyar és német kisebbséggel szemben alkalmazott kollektív bűnösség elvének igazságtalanságával és tarthatatlanságával ma már általában mindenki egyetért, hiszen a büntetés ez esetben általában nem azokat sújtotta, akik a megtorolni szándékozott valós vagy vélt bűnöket elkövették. Mindezek ellenére még mindig akadnak szlovák szerzők, akik ezt az elvet és az ezen az elven alapult jogalkotást továbbra is védhetőnek tartják. El lehet gondolkozni azon is, hogy egyenlő mérce használata esetén ezt az elvet éppúgy lehetett volna alkalmazni a többségi nemzetekkel szemben is, hiszen mind a szlovákok, mind pedig a csehek között jócskán voltak a hitleri Németországgal együttműködők, ráadásul joggal tehető fel az a kérdés is, milyen alapon vádolta a magyar kisebbséget és Magyarországot háborús bűnösséggel a szlovák nemzet, hiszen Szlovákia a háború

során éppolyan szövetségese volt Németországnak, mint Magyarország.

A Beneš-dekrétumok és egyéb magyarellenes jogszabályok egy részét 1948 után hatálytalanították vagy módosították, egyesek azonban (legalábbis formálisan) a mai napig érvényben vannak. Nem könnyű eligazodni abban a szakembereket is megosztó kérdésben, hogy az egyes jogszabályok hatályosak-e vagy sem. Tény mindenestire, hogy miközben a vagyonekhozó jogszabályok alapján ma már nem kobozzák el senki vagyonát, a magyaroktól elkobzott vagyont ugyanakkor éppen ezekre a jogszabályokra hivatkozva nem adják vissza eredeti tulajdonosuknak. A szlovákiai magyarság és az érintettek ezért joggal sürgetik a szlovák jogrendből való kiiktatásukat. A mindenkori szlovák politikai elit ezzel szemben, noha elismeri a kollektív bűnösség elvének tarthatatlanságát, általában azzal érvel, hogy a Beneš-dekrétumok és más jogszabályok érvénytelenítése egyet jelentene a második világháború eredményeinek megkérdőjelezésével. A szlovákiai magyaroktól való bocsánatkérést, sérelmeik jogosultságának elismerését ezért következetesen elutasítja, ezt kül- és belpolitikai, valamint gazdasági következményekkel is járó „szlovák vereségként” értékelné. Ezt a meghasonlott állapotot tükrözi a szlovák parlament 2007. évi nyilatkozata is, amely formálisan ugyan elutasította a kollektív bűnösség elvét, kimondta ugyanakkor az annak alapján megalkotott jogszabályok megkérdőjelezhetetlenségét.

A jogtalanságok több évtized elteltével is konfliktusok forrásai lehetnek, ezért feltétlenül jogos és indokolt volna a nemzetiségük miatt meghurcoltak vagy utódaik megkövetése és legalább szimbolikus kárpótlása. A koncentrációs táborokba hurcolt szlovákiai zsidókkal, a kitelepített szlovákiai vagy akár csehországi németekkel szembeni bocsánatkérés az 1990-es évek elején megtörtént, mint ahogy Magyarország is rég megkövette a Magyarországról kitelepített németeket és elhurcolt zsidókat. A szlovákiai magyarság megkövetése ezzel szemben közel hetven év elteltével is várat magára, ennek megtörténte nélkül viszont nehezen lesz megvalósítható a két nép közötti történelmi megbékélés.

Feszület Dunaszerdahelyen,
a kép Németh Sándor tulajdona

Felvidéki vagyok, vagy szlovákiai?

Utószó

Kedves olvasó! Emlékszem, mikor alapiskolában megismerkedtem történelmünk szépségeivel, majd a sötét török időkkel, és aztán pedig a még sötétebb huszadik század történéseiről is tanultunk. A legújabb kori történelem számomra nem volt ismeretlen, gyermekkoromban nagyapám, Stiglitz János, aki magyar csendőr volt a bécsi döntés után, majd megjárta a frontot utána pedig a szovjet hadifogságot gyakran beszélt „élményeiről”. Neszméri papa és mama pedig a kitelepítésről meséltek sokat, azért írom, hogy meséltek, mert mi gyermekfejjel, ezeket az igaz történeteket előbb mesének fogtuk fel, leginkább a Csehországból való haza szökést. Azt gondolom, minden családot érintettek ezek az események, az én korosztályom nagyszülei ezeket a dolgokat mind átérték, és mégis olyan kevesen tudnak róla, és arról, mi is az igazság, sokan hajlamosak elhinni a mai napig a szlovák propaganda szövegeket bűnösségünkről. De kérdezem én, miben volt bűnös az az egyszerű ember, aki a hatalom kényszere alatt lett katona, miben lehet vétkes az, aki a háború alatt iskolás gyermek vagy csecsemő volt, és miben lehetünk bűnösök mi, akik a háborút csak nagyszüleink elmeséléséből ismerjük? A kollektív bűnösség elve pedig még ma is él. Remélem, ezzel a kiadvánnyal választ adtunk a vitás kérdésekre, és segítjük történelmünk ismeretének mélyítését s megértését.

Neszméri Tünde, felelős szerkesztő